

De verbondenheid van twee aartsvijanden.

De Byzantijns-Osmaanse relatie, 1320-1453

15 januari 2013

Eindscriptie MA Medieval and Early Modern

European History

Prof. Dr. J.F.J. Duindam

Prof. Dr. P.C.M. Hoppenbrouwers

Universiteit Leiden

Marjolein Sax

S0806137

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Wat vooraf ging	12
Hoofdstuk 1. De Osmaans-Byzantijnse relatie, 1320-1453	15
Hoofdstuk 2. De troonpretendenten, 1415-1430	30
Venetië	40
Hoofdstuk 3. Inter- en intradynastieke competitie, 1415-1430	45
Conclusie	55
Bibliografie	59
Appendix 1. De Byzantijnse dynastieke familie	63
Appendix 2. De Osmaanse dynastieke familie	64
Appendix 3. De Balkan en Anatolië, circa 1413	65

Inleiding

Andronikos IV Palaiologos (1348-1385) was de zoon van de Byzantijnse keizer Johannes V Palaiologos (1331-1391). In 1373 sloot Andronikos een bondgenootschap met Savcı Celebi (?-1373), de zoon van de Osmaans sultan Murad I (1326-1389). De twee rebellen kwamen in opstand tegen hun respectievelijke vaders. Samen probeerden zij de macht te grijpen, Savcı over het Osmaanse Rijk en Andronikos over het Byzantijnse Rijk. Hun vaders dachten daar echter anders over. Om het bondgenootschap van Savcı en Andronikos een halt toe te roepen, besloten ook Johannes en Murad een bondgenootschap aan te gaan. Dit bondgenootschap was effectief genoeg om de opstand van de twee prinses te doen mislukken. Murad liet zijn zoon Savcı eerst blind maken en later executeren. Ook Johannes beschadigde de ogen van Andronikos, maar Andronikos verloor zijn zicht niet volledig.¹

Dit voorbeeld staat niet op zichzelf. Vanaf 1300 groeide het emiraat van Osman in West-Anatolië. Door de veroveringstochten die ondernomen werden, kwamen de Osmanen in conflict met het Byzantijnse Rijk, dat nog altijd gebieden had in Anatolië. Ook na het verdwijnen van de Byzantijnen uit Anatolië bleef er conflict tussen de twee grootmachten bestaan. Tenslotte deelden de twee mogendheden hun grenzen in het westen. De Osmanen expandeerden in alle richtingen, zowel naar Oost-Anatolië, als in Europese richting. In 1354 veroverden de Osmanen de stad Gallipoli, waarmee de weg naar het Europese vasteland open lag. Het Byzantijnse Rijk kwam daardoor steeds verder onder druk te staan. Bovendien bracht het de Osmanen nog vaker in conflict met het Byzantijnse Rijk.

De rivaliteit tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk beperkte zich echter niet tot het slagveld. Zoals het voorbeeld van Johannes en Murad aan de ene kant en Andronikos en Savcı aan de andere kant laat zien, kwam intradynastieke competitie in zowel het Osmaanse als het Byzantijnse Rijk voor. Aan beide zijden van de grens deden broers, zonen en ooms pogingen om de troon op te

¹ Nevra Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins: politics and society in the late empire* (Cambridge 2009) 119.

eisen. Belangrijker nog, was dat beide mogendheden betrokken raakten bij elkaars intradynastieke conflicten. Zo verschenen tussen 1415 en 1430 zeven Osmaanse troonpretendenten op het toneel, die allen in meer of mindere mate een bedreiging vormden voor de Osmaanse sultan. Deze troonpretendenten opereerden niet alleen. Zij probeerden bondgenootschappen aan te gaan met andere mogendheden in de regio, onder andere met het Byzantijnse Rijk. Voor het Byzantijnse Rijk vormden de troonpretendenten een mogelijkheid om gebruik te maken van de Osmaanse strijd binnen de dynastieke familie. Intradynastieke competitie lijkt om deze manier dienstbaar te zijn geweest aan interdynastieke competitie. Dit brengt mij tot de vraag hoe de relatie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk in de periode 1320-1453 een proces van inter- en intradynastieke competitie liet zien en wat de consequenties van die competitie waren, met de nadruk op de periode 1415-1430?

Intradynastieke competitie was de rivaliteit tussen leden van een dynastieke familie. Met interdynastieke competitie wordt hier de rivaliteit tussen twee dynastieke families bedoeld, in dit geval de Osmaanse en Byzantijnse dynastieke familie. We zien interdynastieke competitie hier echter ook in een iets bredere definitie. Intradynastieke competitie gaf aanleiding voor de rivaliserende mogendheid om van die situatie gebruik te maken. Niet altijd waren daar individuele personen bij betrokken. Als het gaat om de consequenties van inter- en intradynastieke competitie is het zaak om niet alleen de gevolgen van dit proces te beschrijven, alsook op zoek te gaan naar een antwoord op de vraag hoe succesvol beide mogendheden waren in het bestrijden van intradynastieke competitie binnen de eigen dynastieke familie en het uitbuiten van intradynastieke competitie binnen de rivaliserende dynastieke familie.

Dit proces van inter- en intradynastieke competitie is alleen zichtbaar tijdens de bestaansperiode van beide rijken. In het Byzantijnse Rijk waren al eeuwen vóór de 14^e eeuw intradynastieke conflicten zichtbaar. Het gaat hier echter om de intradynastieke conflicten, die in meer of mindere mate verband hielden met het Osmaanse Rijk. Onder de eerste Osmaanse sultan, Osman, was duidelijk nog sprake van een aanloopfase, waarin er minder contact was met het

Byzantijnse Rijk. We zien de eerste conflicten en Osmaanse inmenging in Byzantijnse aangelegenheden vanaf ongeveer 1320. Zo'n anderhalve eeuw later, in 1453, werd Constantinopel ingenomen door het Osmaanse Rijk. Hoewel het Byzantijnse Rijk officieel nog voortleefde in de Morea², kunnen we stellen dat de val van Constantinopel het einde van het Byzantijnse Rijk betekende. Daarom vormt het jaar 1453 de afsluiting van interdynastieke competitie.

Hoewel competitie in dit onderzoek centraal staat, was dit niet het enige aspect van de relatie tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk. Het voert hier echter te ver om de relatie tussen de twee mogendheden in haar totaliteit te behandelen. Toch komen andere aspecten dan rivaliteit in de relatie wel aan de orde waar dat nodig is. Intradynastieke competitie werd door zowel het Osmaanse als het Byzantijnse Rijk aangegrepen om de situatie uit te buiten. Dat kon alleen door met één van de kampen binnen dit intradynastieke conflict een verbond te sluiten. Daarom is het tevens van belang om de mate van contact en samenwerking tussen de twee mogendheden te behandelen.

Door de inter- en intradynastieke competitie in het Osmaanse en Byzantijnse Rijk in kaart te brengen, is het doel hier expliciet om grensoverschrijdend te werk te gaan. Al te zeer ligt de nadruk in de historiografie op ofwel de Osmaanse ofwel de Byzantijnse kant van het verhaal. Hoewel ontwikkelingen in beide mogendheden diepgravend bestudeerd dienen te worden, gaat menig historicus voorbij aan de wederzijdse beïnvloeding tussen de twee mogendheden. De omvang en aard van de contacten tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk zijn slechts mondjesmaat in kaart gebracht. Dat de relatie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk zo weinig aandacht heeft gekregen van historici is opvallend. Het is niet te ontkennen dat de twee met elkaar verbonden waren, gezien zij elkaars belangrijkste concurrenten waren. Voor de Osmanen was het veroveren van Constantinopel de heilige graal.³ Uiteraard probeerde het Byzantijnse Rijk dat koste wat kost te voorkomen. Dit maakte hen belangrijke rivalen van elkaar. Bovendien zou een beter begrip van de relatie tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk bij kunnen dragen aan de beantwoording van grote achterliggende vragen, zoals oorzaken voor het succes van het Osmaanse Rijk en tevens oorzaken

² Morea was wat we nu het schiereiland Peloponnesos noemen.

³ Constantinopel was het tweede Rome, wat de stad veel status gaf.

voor de Byzantijnse (on-)mogelijkheid om te profiteren van perioden van zwakte van het Osmaanse Rijk.

Tevens is er naar de periode 1415-1430 weinig onderzoek gedaan. Dimitris Kastritsis heeft met zijn monografie *The sons of Bayezid* een belangrijke bijdrage geleverd aan het ontrafelen van de gebeurtenissen tijdens de Osmaanse burgeroorlog, die duurde van 1402-1413.⁴ Met het einde van de burgeroorlog in 1413 was het Osmaanse Rijk echter niet direct op volle sterkte. De fase die daarop volgde is van groot belang geweest voor de mate en aard van het herstel van het Osmaanse Rijk. Het was juist in die fase dat het Osmaanse Rijk te maken kreeg met een piek in intradynastieke competitie. Een serie troonpretendenten belemmerde niet alleen het herstel, ze vormde tevens een directe bedreiging voor het voortbestaan van het Osmaanse Rijk en ze betrok andere mogendheden bij de Osmaanse intradynastieke rivaliteit. Daarmee is de periode 1413-1430 cruciaal in de Osmaanse geschiedenis, vooral voor het latere succes van deze mogendheid. Het is opvallend dat aan deze periode in zijn geheel, noch aan de troonpretendenten, weinig aandacht wordt geschonken in de literatuur. Voor een beter begrip van de geschiedenis van zowel het Osmaanse als het Byzantijnse Rijk is het essentieel dit wel te doen.

Het grensoverschrijdende debat over de late Middeleeuwen in het oostelijke Middellandse Zeegebied is onderontwikkeld. Er bestaat geen enkele monografie die op een uitvoerige manier het gehele oostelijke Middellandse Zeegebied in de late Middeleeuwen analyseert. Dat is een ernstig gemis, omdat de dynamiek van individuele mogendheden nu onvoldoende in een bredere context geplaatst kan worden. Tussen de verschillende mogendheden, onder andere Venetië, Genua, Turkse emiraten, Wallachije, Servië, het Osmaanse Rijk en het Byzantijnse Rijk, bestond contact, samenwerking en strijd. Soms waren daar slechts twee partijen bij betrokken, soms ging het om coalities. Deze mate van contact heeft geleid tot wederzijdse beïnvloeding, waarvan de omvang en gevolgen helaas gissen blijven. Nevra Necipoglu heeft wat mij betreft als enige geprobeerd een bredere context te schetsen in haar boek *Byzantium between the Ottomans and the Latins: politics*

⁴ Dimitris Kastritsis, *The sons of Bayezid. Empire building and representation in the Ottoman civil war of 1402-1413* (Leiden/Boston 2007).

*and society in the late Empire.*⁵ De nadruk ligt op het late Byzantijnse Rijk, maar zoals de titel al aangeeft onderzoekt zij Byzantium in relatie tot het Osmaanse Rijk en Europese mogendheden. Haar boek bestaat uit drie delen: Constantinopel, Thessaloniki en de Morea. Van ieder van deze regio's analyseert zij de sociale geschiedenis en de politieke gebeurtenissen. Daardoor komt de relatie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk en de relatie tussen Byzantium en het westen heel behoorlijk naar voren, maar blijft de grotere regio onderbelicht. Necipoglu schetst de Byzantijnse verdeeldheid in de 14^e eeuw en de manier waarop de Osmanen daar gebruik van konden maken, maar verzuimt deze analyse voort te zetten in haar bespreking van de 15^e eeuw. De periode 1402-1444 laat ze volledig onbehandeld, wat ze verklaart door een gebrek aan bronnen. Hoewel ze geen ongelijk heeft als ze zegt dat er weinig informatie beschikbaar is, ben ik van mening dat zij in haar oordeel tekort schiet. Daarmee is echter niet gezegd dat mijn analyse van de door haar onbehandelde periode een bevredigend antwoord op zal leveren. Door het materiaal dat wel beschikbaar is te onderzoeken, levert deze analyse in een later stadium mogelijk aanknopingspunten voor nader onderzoek op.

Als er door historici over de grenzen wordt gekeken, dan gaat het in de meeste gevallen om de relatie tussen twee mogendheden. Dat geldt bijvoorbeeld voor literatuur over de Byzantijnse relatie met de Italiaanse stadstaten Venetië en Genua. De nadruk ligt in deze literatuur op handel, wat het voor dit onderzoek duidelijk minder interessant maakt. In de literatuur over het Osmaanse of het Byzantijnse Rijk komt hun interactie wel naar voren. Toch bestaat er een scherpe scheiding tussen Osmanisten en Byzantinisten, waardoor de relatie tussen die mogendheden in de literatuur relatief onderbelicht blijft. Historici ontkomen er niet aan om in een relaas over de Osmaanse politieke geschiedenis enige aandacht te besteden aan de militaire overwinningen van de Osmanen op het Byzantijnse Rijk. Dat gebeurt dan ook wel. Wat daarentegen veel minder aan de orde komt zijn vragen over samenwerking tussen de twee mogendheden en de mate van (diplomatiek) contact.

⁵ Necipoglu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins: politics and society in the late Empire* (Cambridge 2009).

Onder Byzantinisten is er relatief weinig aandacht voor het late Byzantijnse Rijk. Als er al aandacht voor is, dan gaat het meestal om grofweg de periode 1261-1400. Na 1400 lijkt het Byzantijnse Rijk al ten onder te zijn gegaan voor veel Byzantinisten. Uiteenlopende thema's worden behandeld, waaronder economische geschiedenis en de politieke verdeeldheid. Aan dat laatste thema hebben Necipoğlu, John W. Barker en Peter Charanis aandacht besteed.⁶ Alle drie de auteurs sommen een aantal intradynastieke conflicten op, waarbij alleen Charanis hier een verklaring voor geeft. Het ging volgens hem niet uitsluitend om de troon. De strijdende partijen zeggen volgens hem vooral veel over de groeiende kloof tussen arm en rijk in het Byzantium.⁷ Alleen Necipoğlu behandelt ook de 15^e eeuw.

Van Osmaanse kant is er geen gebrek aan literatuur over de 14^e eeuw. Het debat over het vroege Osmaanse Rijk wordt echter nog altijd gedomineerd door de gazi-these van Paul Wittek.⁸ Hieraan gerelateerd is ook de nadruk op militair-politieke geschiedenis van het Osmaanse Rijk in deze fase van zijn bestaan. Dat wordt nog maar eens bevestigd door de bundel *The Cambridge history of Turkey volume 1: Byzantium to Turkey 1071-1453*.⁹ De artikelen hierin zijn overwegend militair-politiek van aard, waarbij slechts één artikel zijdelings ingaat op de Byzantijns-Osmaanse relatie.¹⁰ Colin Imber schreef twee monografieën over het vroege Osmaanse Rijk. In *The Ottoman Empire 1300-1481* behandelt Imber de politieke geschiedenis, waarin tevens verschillende troonpretendenten naar voren komen.¹¹ Bijzonder is de mate van detail en het brede scala aan bronnen dat Imber bestudeerd heeft. Een andere monografie van Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650. The structure of power* behandelt een langere periode.¹² Dat maakt dat er minder aandacht is

⁶ John W. Barker, 'Late Byzantine Thessalonike: a second city's challenges and responses', *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003) 5-33; Peter Charanis, 'Internal strife in Byzantium during the fourteenth century', in: Peter Charanis, *Social, economic and political life in the Byzantine Empire* (Londen 1973) 208-230.

⁷ Charanis, 'Internal strife in Byzantium', 209.

⁸ In zijn gazi-these betoogt Wittek dat de vroege Osmanen gedreven werden door *gazi*, strijders die gericht waren op de verspreiding van de Islam. Deze strijders opereerden in een seminomadische *frontierstate*.

⁹ Kate Fleet, *The Cambridge History of Turkey volume 1: Byzantium to Turkey 1071-1453* (Cambridge 2009).

¹⁰ Julian Chrysostomides, 'The Byzantine Empire from the eleventh to the fifteenth century', in: Kate Fleet, *The Cambridge History of Turkey volume 1: Byzantium to Turkey 1071-1453* (Cambridge 2009) 6-50.

¹¹ Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481* (Istanbul 1990).

¹² Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650. The structure of power* (Hampshire 2009).

voor details, waaronder de troonpretendenten. Bovendien staat deze monografie in het teken van Osmaanse aangelegenheden, zoals het binnenlands bestuur en wetgeving.

De literatuur voor de periode 1415-1430 is zeer beperkt. Er is, bij mijn weten, slechts één artikel dat specifiek op deze periode ingaat, namelijk van Elizabeth Zachariadou, 'Ottoman diplomacy and the Danube frontier (1420-1424)'¹³. De periode die ze bespreekt is kort, maar daarin lukt het haar wel om twee troonpretendenten te bespreken. Zachariadou volgt globaal de stappen van deze troonpretendenten, maar verlaat zich daarbij volledig op het reisverslag van Ghillebert de Lannoy¹⁴. Haar artikel is om die reden meer een studie naar de bron, dan naar de troonpretendenten. Colin Imber bespreekt eveneens enkele troonpretendenten, waarbij hij zelfs kort aandacht besteed aan de troonpretendenten die zich aan Venetië verbonden.¹⁵ Dit doet hij echter dusdanig summier, dat de precieze gebeurtenissen en de relatie van de troonpretendenten met andere mogendheden onderbelicht blijven.

Wegens het gebrek aan literatuur zijn het hoofdzakelijk bronnen die licht moeten werpen op de periode 1415-1430. Voor dit onderzoek geldt dat ik uitsluitend gebruik maak van gepubliceerd materiaal. Een vereiste is natuurlijk dat ik het kan lezen. Om die reden vormen Byzantijnse kronieken het merendeel van mijn bronnen. Geen enkele Byzantijnse kroniek is contemporain: allemaal zijn ze geschreven na de val van Constantinopel. Het nadeel van deze kronieken is in de eerste plaats dat het gat tussen gebeurtenis en het moment van schrijven ongeveer vijftig jaar is. Dat doet een groot beroep op het geheugen van de schrijver. Desalniettemin deden deze schrijvers onderzoek voor hun kroniek. Belangrijker is dat de wereld waar zij over schreven in feite niet meer bestond: na 1453 was er eigenlijk geen sprake meer van het Byzantijnse Rijk, want alles wat restte was de Morea. Hoewel de bronnen goed tegen het licht gehouden moeten worden, zijn ze wel bruikbaar, vanwege het onderzoek dat ze deden en omdat sommige kronieken ooggetuigenverslagen zijn. Van de Osmaanse

¹³ Elizabeth Zachariadou, 'Ottoman diplomacy and the Danube frontier (1420-1424)', *Harvard Ukrainian Studies* 7 (1983) 680-690.

¹⁴ Diplomaat in dienst van de Bourgondische hertog Filips de Goede. De Lannoy reisde naar Constantinopel tussen 1421 en 1423.

¹⁵ Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*.

kronieken kan ik er slechts één gebruiken, namelijk Aşıkpaşazade. Daarbij is de taal het belangrijkste probleem, omdat de meeste kronieken niet vertaald zijn. Het is hier dat ik de belangrijkste bronnen bespreek.

Een van de belangrijkste kronieken die ik gebruik is die van Doukas¹⁶. Doukas was een kleinzoon van de rebel Michael Doukas, die één van de partizanen van Johannes VI Kantakouzenos was. Deze Michael slaagde erin te ontsnappen naar Ephesus, nadat Johannes Kantakouzenos in 1354 de strijd had verloren van Johannes V Palaiologos. De regio rond Ephesus heette Aydin en was nog niet onder Osmaans bewind. De schrijver Doukas groeide op in deze regio. Daarmee is deze bron van groot belang voor de reconstructie in het eerste hoofdstuk. Daarin speelt Cuneid¹⁷ namelijk een belangrijke rol. Zijn machtsbasis lag in Aydin. Waarschijnlijk was het aan zijn achtergrond te wijten dat Doukas zowel Grieks, Italiaans, als Turks beheerste.¹⁸ Hij heeft vermoedelijk allerlei bronnen in verschillende talen gebruikt om tot zijn verslag te komen, maar die kennen wij niet. Bijzonder is zijn brede blik. De schrijver geeft informatie over allerlei partijen. Daarmee is het een waardevolle bron om het krachtenveld in kaart te kunnen brengen. In alle hoofdstukken maak ik er gebruik van.

Laonikos Chalkokondyles was een Byzantijnse geschiedschrijver die een geschiedenis schreef over de opkomst van het Osmaanse Rijk. Dat is een interessante invalshoek die we bij de andere kroniekschrijvers minder zien, omdat die zich meer richten op het Byzantijnse Rijk. De keerzijde hiervan is dat Chalkokondyles Byzantijnse en Italiaanse gebeurtenissen wat meer buiten beschouwing laat. Vermoedelijk beheerste hij het Turks goed. Zijn bronnen kennen we niet, maar historici gaan er vanuit dat zijn geschiedwerk voor een deel gebaseerd is op de mondelinge overlevering van volksverhalen en legendes.¹⁹ Dat verklaart ook de soms vage beschrijvingen van gebeurtenissen. Toch is het niet zo dat zijn geschiedwerk per se verdacht is. Hij noemt namen en voorvallen die door niemand anders beschreven worden. Tevens doet het ter verificatie van andere

¹⁶ Harry Magoulias, *The decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas* (Detroit 1975).

¹⁷ Cuneid was een bondgenoot van in ieder geval twee troonpretendenten.

¹⁸ Magoulias, *Doukas*, 27-28.

¹⁹ Nikolaos Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles: a translation and commentary of the Demonstration of histories* (Athene 1996) 72.

bronnen uitstekend dienst. In deze studie komt de bron in de eerste twee hoofdstukken het meeste van pas. Vermoed wordt dat Chalkokondyles na de val van Constantinopel is gaan schrijven, maar lange tijd informatie heeft verzameld. Zijn geschiedenis was in ieder geval niet voltooid voor 1490.²⁰

Sphrantzes (1401-1477) was onder de laatste Byzantijnse keizer ambassadeur van Byzantium. In die hoedanigheid werd hij meerdere malen naar de Osmaanse sultan gestuurd. Vanaf zijn 16^e jaar verbleef Sphrantzes aan het Byzantijnse hof, waardoor hij de laatste drie keizers persoonlijk kende. Bovendien gold hij zelf als machtig in zowel Constantinopel, als na de val van die stad in de Morea. Door zijn vele connecties op hoog niveau was hij goed op de hoogte van de situatie. Zijn verslag is opvallend objectief. Van zijn hand is alleen de zogenaamde 'Minor', de 'Major' is een uitbreiding van de minor die pas een eeuw later werd geschreven door Makarios Melissenos.²¹ De 'Minor' werd na de val van Constantinopel geschreven. Dit werk is niet zo gedetailleerd als het verslag van Doukas, maar getuigt wel van kennis over het Byzantijnse hof en politiek.

De enige Osmaanse kroniek waar ik gebruik van zal maken is Aşıkpaşazade. Hij is geschreven door een dervish met de naam Ahmed. Zijn bijnaam was Aşiki, vandaar de naam van het werk. Deze Ahmed werd rond 1400 geboren en bevond zich vanaf zijn dertiende jaar in het gevolg van Mehmed I. Ook met Murad is hij mee geweest op veldtocht.²² De legende gaat dat hij ziek werd en achter bleef bij Yahsi Fakih, een man die de Osmaanse geschiedenis van de 14^e en begin 15^e eeuw schreef in zijn *Menakib*.²³ Daardoor werd hij geïnspireerd om zelf ook een geschiedenis te schrijven, waarin deze *Menakib* is opgenomen. De meeste historici beschouwen de bron als betrouwbaar, wat voornamelijk

²⁰ Nikouloudis, *Chalkokondyles*, 75.

²¹ Marios Philipides, *The fall of the Byzantine Empire. A chronicle by George Sphrantzes 1401-1477* (Amherst 1980) 7-9.

²² Richard F. Kreutel, *Vom hirtenzelt zur hohen pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik "Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses 'Osman'" vom Derwisch Ahmed, genannt 'Aşık-Paşa-Sohn* (Graz 1959) 8-9.

²³ Dimitris J. Kastritsis, *The Sons of Bayezid. Empire building and representation in the Ottoman civil war 1402-1413* (Leiden/Boston 2007) 33.

te wijten is aan de incorporatie van de 14^e eeuwse *Menakib*.²⁴ De bron is vanwege haar achtergrond een tegenhanger voor de Byzantijnse kronieken.

Ten slotte vormen de hoofdzakelijk Venetiaanse archieven die samengevat en gebundeld zijn door Nicolae Iorga²⁵ en F. Thiriet²⁶ een belangrijke bron. Iorga en Thiriet hebben beide korte samenvattingen gemaakt van archieffragmenten. De informatie in deze bundels is daarom vrij beperkt, maar ze vormt wel een volledig overzicht van de gebeurtenissen waar Venetië mee te maken had. Ook zaken waar Venetië weinig of niets mee te maken had zijn in de bundels gedocumenteerd. In deze bundels komt bovendien goed naar voren welke contacten er onderhouden werden. Diplomatieke- en handelsrelaties zijn op deze manier goed zichtbaar.

Om een antwoord te vinden op de vraag hoe de relatie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk in de periode 1320-1453 een proces van inter- en intradynastieke competitie liet zien en wat de consequenties van die competitie waren, met de nadruk op de periode 1415-1430, is het van belang om allereerst een goed beeld te krijgen van intradynastieke competitie en de mate waarin interdynastieke competitie voorkwam. In het eerste hoofdstuk behandel ik elementen van de relatie tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk in de periode 1320-1453 die van belang zijn voor een goede analyse van inter- en intradynastieke competitie. Daartoe zal ik niet uitsluitend kijken naar uitingen van rivaliteit. Samenwerking, bijvoorbeeld in de vorm van politieke allianties, en contacten over de grenzen heen komen eveneens aan bod. Tevens behandel ik alle voorvallen van intradynastieke competitie in zowel het Osmaanse als het Byzantijnse Rijk, met uitzondering van de competitie in de periode 1415-1430. In dit eerste hoofdstuk draait het om de vraag in hoeverre inter- en intradynastieke competitie kenmerkend waren voor de Osmaans-Byzantijnse relatie.

Na dit verkregen inzicht in intradynastieke competitie en wederzijdse bemoeienis daarbij, zal ik me toeleggen op de periode 1415-1430. Vanwege de gebrekkige literatuur over de

²⁴ Heath Lowry, *The nature of the early Ottoman state* (Albany 2003) 143; Cemal Kafadar, *Between two worlds. The construction of the Ottoman state* (Londen 1995) 96; Arzu Öztürkmen, 'Orality and performance in late Medieval Turkish texts: epic tales, hagiographies and chronicles', *Text and performance quarterly* 29 (2009) 4, 327-345.

²⁵ Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle* (Parijs 1899)

²⁶ F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie* (Parijs 1959)

troonpretendenten en meer in het algemeen over de periode 1415-1430, zal ik pogen desbetreffende periode in kaart te brengen. Aan de hand van het beschikbare bronnenmateriaal probeer ik de gebeurtenissen omtrent de troonpretendenten te reconstrueren. Daarbij is expliciet aandacht voor de bondgenootschappen die deze troonpretendenten aan gingen.

De troonpretendenten waren een belangrijk voorbeeld van intradynastieke competitie in het Osmaanse Rijk. In het derde hoofdstuk ga ik dieper in op deze fase in de Osmaanse geschiedenis en de consequenties ervan. Bovendien moet hier blijken welke rol het Byzantijnse Rijk in het algemeen en leden van de dynastieke familie in het bijzonder speelden in de periode 1415-1430. Daarom is de vraag hier: in hoeverre waren de troonpretendenten zowel kenmerkend voor intradynastieke als interdynastieke competitie? Daartoe zullen de troonpretendenten nader geanalyseerd worden als onderdeel van intradynastieke competitie, met elementen zoals de legitimiteit van hun aanval op de troon en hun machtsbasis. Dit wordt gevolgd door een analyse van de wisselwerking tussen troonpretendenten en het Osmaanse Rijk. Ten slotte wordt de rol van Byzantium geanalyseerd.

Wat vooraf ging

Het Byzantijnse Rijk schrompelde ineen na de vierde kruistocht, die tot de val van Constantinopel in 1204 had geleid. Hoewel Constantinopel heroverd kon worden in 1261, stond het grondgebied onder grote druk. Turkse emirs rukten vanuit het oosten op en veroverden beetje bij beetje Anatolië op Byzantium. Serven en Bulgaren aasden op het Europese grondgebied. In de veertiende eeuw veroverden de Serven zelfs grote delen van het huidige Griekenland. Alleen de zuidelijke punt bleef Byzantijns, de Morea. Zo bleef er een kerngebied over dat reikte tot net in Anatolië in het oosten en een westgrens die lag in het zuiden van het moderne Bulgarije.

Rond 1300 groeide de macht van een nieuwe Turkse emir in het gebied rondom Soğüt, 100 kilometer ten oosten van Bursa: Osman. Door de veroveringstochten die hij ondernam kon zijn grondgebied uitgroeien tot een belangrijk emiraat. Deze Osmanen veroverden veel Byzantijnse

gebieden, maar keerden zich ook tegen andere Turkse emiraten. Grote delen van Anatolië werden op die manier aan dit emiraat van Osman toegevoegd. Het leidde tot de totstandkoming van het Osmaanse Rijk. Met de verovering van Gallipoli in 1354 lag de weg naar Europa voor dit jonge Osmaanse Rijk open. Byzantium had er een belangrijke vijand bij, die net als de Serven en Bulgaren op zijn Europese grondgebied jaagde. Eén van de slachtoffers was de Griekse handelsstad Thessaloniki, die in 1387 in Osmaanse handen kwam.

Niet alleen Byzantium had te lijden onder Osman en zijn opvolgers. De Slag bij het Merelveld in 1389, die gewonnen werd door de Osmanen, verschafte hen toegang tot de Balkan en Centraal-Europa. Vooral het Servische vorstendom kwam onder druk te staan. De Europese mogendheden probeerden het gevaar van de Osmanen af te wenden door een kruistocht te organiseren. Eén van de redenen voor die kruistocht was bovendien de belegering van Constantinopel sinds 1394 door de Osmaanse sultan Bayezid I (1360?-1403). Die kruistocht eindigde in een overwinning voor de Osmanen in de Slag bij Nicopolis in 1396.²⁷

De belegering van Constantinopel kwam na acht jaar tot een abrupt einde met de komst van Timur Lenk (1336-1405) in Anatolië. Deze vorst afkomstig uit Centraal-Azië (het hedendaagse Oezbekistan) trof Bayezid in de Slag bij Ankara in 1402. Deze slag eindigde in een nederlaag voor de Osmanen. Timur Lenk nam Bayezid, net als vele anderen, gevangen. Bayezid stierf kort daarna in gevangenschap. Na de overwinning vertrok Timur Lenk vrij snel weer in oostelijke richting. Dit deed hij na eerst de Turkse emirs te herstellen, van wie de gebieden eerder in Osmaanse handen waren gevallen.²⁸

In het machtsvacuüm dat ontstond na de terugkeer van Timur Lenk naar Centraal-Azië, streeden vier zonen van Bayezid om de macht. Suleyman (1377-1411), Musa(?-1413), Isa (?-1406) en Mehmed (1389/1390-1421) bestreden elkaar tussen 1402 en 1413. Lange tijd leek Suleyman de beste kaarten te hebben, omdat hij redelijk stabiel in Thracië (het Europese deel) gevestigd was. Musa kwam naar Europa om diens heerschappij te betwisten en slaagde er in 1411 in om Suleyman

²⁷ Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*, 26-35, 44.

²⁸ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 1-2.

te doden. Mehmed had zich tegen die tijd stevig in Bursa gevestigd, maar stak eveneens over naar Europa, waar het tot een treffen met Musa kwam. In 1413 werd Musa gedood en was Mehmed de enige overgebleven zoon van Bayezid. Zo werd Mehmed sultan van het Osmaanse Rijk in 1413.²⁹

Voor de omringende mogendheden, ook de Europese, betekende de Osmaanse burgeroorlog een fase van relatieve rust. Byzantium kon zich herstellen van de uitputtende belegering van Constantinopel. Bovendien kreeg het Byzantijnse Rijk ook grondgebied terug, want niet alleen Turkse emiraten werden hersteld. Thessaloniki werd opnieuw een Byzantijnse stad. Met hernieuwd elan kon keizer Manuel II Palaiologos (1350-1425) de degens in de jaren na 1413 kruisen met de Osmaanse sultan Mehmed.

²⁹ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 2-4.

Hoofdstuk 1

De Osmaans-Byzantijnse relatie, 1320-1453

De situatie van het Byzantijnse Rijk zag er in de 14^e eeuw bepaald niet rooskleurig uit. Westerse mogendheden vormden ook na de vierde kruistocht in 1204 een bedreiging, hoewel niet acuut. De macht van het Osmaanse Rijk groeide gestaag, ten koste van Byzantium. Daarnaast moest ook voor onder andere Genua, Venetië, Turkse emiraten en Servië gewaakt worden. Het Byzantijnse Rijk moest, gezien zijn relatief zwakke positie in de regio, alle zeilen bij zetten om zich te verdedigen. Daarbij ging het niet uitsluitend om militaire verdediging. Het *corps diplomatique* draaide overuren om de relatie met omringende mogendheden te onderhouden. Daarnaast moest Byzantium zijn inkomsten zien te beschermen, die voor een belangrijk deel uit handel afkomstig waren. Dat was geen eenvoudige taak, gezien de aanwezigheid van handelsgrootmachten Venetië en Genua in de regio. Over de manier waarop Byzantium zich zou moeten verdedigen waren de meningen verdeeld. Die verdeeldheid manifesteerde zich op geografisch en sociaal vlak, evenals aan het hof gedurende de periode 1320-1453. Niet alleen het Byzantijnse Rijk had te maken met intradynastieke competitie, want het Osmaanse Rijk had dat ook, hoewel in beduidend mindere mate. Wat centraal staat in dit hoofdstuk is het analyseren van de verdeeldheid binnen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk in de context van buitenlandse bedreigingen. Allereerst analyseer ik intradynastieke competitie in het Byzantijnse Rijk, waarbij tevens aan bod komt op welke manier het Osmaanse Rijk hierbij betrokken was. Het Osmaanse Rijk wordt op eenzelfde manier onder de loep genomen. Na een analyse van intradynastieke competitie bij de Osmanen behandel ik de rol die het Byzantijnse Rijk hierbij speelde. Om een volledig beeld te krijgen van inter- en intradynastieke competitie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk, moet de relatie tussen de twee mogendheden ook in bredere zin aan bod komen. Aan de hand van conflicten ontstaat slechts een eenzijdig beeld van deze relatie. Daarom wordt ook de mate van contact en samenwerking over de grenzen heen onder de loep genomen. Dit alles moet

leiden tot een antwoord op de vraag in hoeverre inter- en intradynastieke competitie kenmerkend waren voor de Osmaans-Byzantijnse relatie in de periode 1320-1453.

In de 14e eeuw reeg de Byzantijnse dynastieke familie de conflicten aan elkaar. Intradynastieke competitie was eerder regel dan uitzondering. Eén van de oorzaken daarvan was het buitenlandse beleid. Vooral het beleid ten aanzien van de Osmanen leidde tot grote onenigheid. Het eerste Byzantijnse intradynastieke conflict van de 14e eeuw ontstond na de moord op de prins Manuel. Keizer Andronikos II (1258-1332) ontnam in 1321 zijn kleinzoon Andronikos III (1296-1341) zijn recht op troonopvolging. Andronikos III had zijn broer Manuel vermoord, een vergrijp waar hij zwaar voor gestraft werd. Andronikos III ontvluchtte daarop de hoofdstad, het oneens met de beslissing die keizer Andronikos had genomen. Vanuit Edirne bestuurde hij een schaduwkeizerrijk. Dit was tegen de zin van Andronikos II. Er werd een tijdelijk vredesverdrag getekend, waarin de keizer de *status quo* erkende. In 1327 laaide het conflict echter weer op. Zware gevechten vonden toen plaats, waar ook Serven en Bulgaren bij betrokken waren. In 1328 slaagde Andronikos III er in om de oude keizer af te zetten. Vier jaar later, in 1332, stierf Andronikos II in een klooster.³⁰

In 1341 volgde er opnieuw een impasse die ruim een decennium zou duren. Er brak een burgeroorlog uit die duurde tot 1354, waarbij het conflict beheerst werd door een voogdijkwestie. Andronikos III liet namelijk geen volwassen troonopvolgers na. Zijn zoon Johannes V Palaiologos (1332-1391) was pas negen jaar oud in 1341. Twee personen kwamen in aanmerking voor de voogdij over de jonge Johannes en daarmee *de facto* voor het keizerschap. Dat waren de eerste minister van Andronikos III, Johannes VI Kantakouzenos (1292?-1383) en de moeder van Johannes Palaiologos, Anna van Savoie (1306-1365). Johannes VI en Anna van Savoie gingen elkaar met wapens te lijf. Daar raakte zowel het hof als de bevolking bij betrokken. Ondanks de steun van belangrijke staatslieden aan Anna van Savoie was het Johannes Kantakouzenos die aan het langste eind trok. Dit had hij mede te danken aan de Osmaanse sultan Orhan (1281?-1362), met wie hij een bondgenootschap had gesloten. Vermoedelijk leverde Orhan troepen aan Kantakouzenos. In ruil daarvoor kreeg Orhan een

³⁰ Angeliki Laiou, 'The Palaiologoi and the world around them (1261-1400)', in: Jonathan Shepherd, *The Cambridge history of the Byzantine Empire c. 500-1492* (Cambridge 2008) 803-833, aldaar 811.

fort in de buurt van Gallipoli als geschenk.³¹ In 1347 werd Johannes Kantakouzenos gekroond tot voogd en medekeizer voor een periode van 10 jaar. De strijd barstte in 1352 weer los, hoewel er ook in de vijf jaar daarvoor regelmatig strubbelingen waren. In 1352 kwamen Johannes Kantakouzenos en de inmiddels volwassen Johannes Palaiologos tegenover elkaar te staan. Opnieuw werd Kantakouzenos bijgestaan door de Osmanen. Desondanks slaagde Johannes Palaiologos er in 1353 in Constantinopel binnen te gaan en het bestuur over te nemen. In 1354 trad Johannes Kantakouzenos af en vertrok naar een klooster.³²

De strijd tussen Johannes Kantakouzenos en Johannes Palaiologos had grote gevolgen. In Thessaloniki sloeg de vlam als eerste in de pan, nadat Kantakouzenos in 1341 een brief aan het stadsbestuur had gestuurd waarin hij vroeg om erkenning voor hem als machthebber van Thessaloniki. De aristocraten hadden zich achter Kantakouzenos geschaard, waarna het stadsbestuur akkoord ging. Tegen die beslissing kwam de rest van de bevolking in opstand, aangevoerd door de havenarbeiders van Thessaloniki. Het leidde tot een revolutie die duurde van 1341 tot 1347, genaamd de Zelotenrevolutie. De revolutie die in Thessaloniki was ontstaan sloeg over naar andere Byzantijnse steden, waarbij de aristocratie kant koos voor Kantakouzenos, terwijl de rest van de bevolking achter Palaiologos stond. Naast het feit dat deze kleine burgeroorlogen binnen de stadsmuren buitengewoon destructief konden zijn, in Thessaloniki werden aristocraten gelyncht en hun bezittingen afgenomen, werd de sociale cohesie van de steden ernstig aangetast.³³

In 1373 ontstond er wederom een conflict binnen de dynastieke familie. Nog altijd zat Johannes V Palaiologos op de troon, toen zijn zoon Andronikos IV Palaiologos (1348-1385) een bondgenootschap sloot met Savcı Celebi (?-1373/1374), de zoon van de Osmaanse sultan Murad I (1326-1389). Samen probeerden de twee rebellen hun respectievelijke vaders van de troon te stoten. Hun poging mislukte doordat hun beide vaders eveneens een bondgenootschap aangingen. Dit bondgenootschap tussen Johannes en Murad was voldoende effectief om de twee rebellen een halt

³¹ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 9.

³² Johan W. Barker, 'Late Byzantine Thessalonike: a second city's challenges and responses', *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003) 5-33, aldaar 16-18; Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 118-119.

³³ Peter Charanis, 'Internal strife in Byzantium', 209-210, 217.

toe te roepen. Savcı werd door zijn vader blind gemaakt en niet veel later stierf Savcı. Murad sommeerde Johannes om bij Andronikos hetzelfde te doen. Johannes gehoorzaamde, maar slechts ten dele. Hij zorgde ervoor dat Andronikos zijn zicht niet geheel verloor.³⁴ Wellicht was dat een beslissing die Johannes later betreurde, want Andronikos IV betuigde zich in 1376 opnieuw een gevaar. Toen wendde hij zich tot Murad, die een bondgenootschap wel zag zitten. Ook Genua kwam hem te hulp. Op die manier lukte het Andronikos ditmaal wel om zijn vader Johannes af te zetten. De hulp van Murad bleef echter niet zonder consequenties: Andronikos zag zich gedwongen om Gallipoli aan de Osmanen af te staan als dank voor hun hulp.³⁵ Dit was één van de grootste Osmaanse successen in de manipulatie van Byzantijnse intradynastieke competitie. Zonder slag of stoot kregen de Osmanen een voet in Europa. In 1379 kwam de reactie van Johannes. Murad wisselde andermaal van bondgenoot en steunde opnieuw Johannes. Met Murad achter zich kon Johannes terugkeren in Constantinopel, terwijl Andronikos zich met hulp van Genua verschanste in Pera. Een laatste strijd tussen de twee werd in 1385 uitgevochten. Andronikos bestuurde toen een Byzantijnse provincie, maar belegerde in 1385 een fort buiten zijn provincie. In datzelfde jaar overleed Andronikos echter, waarmee de strijd tussen vader en zoon tot een einde kwam.³⁶

Voor Johannes was de strijd om de troon daarmee echter niet ten einde. De zoon van Andronikos, Johannes VII Palaiologos (1370-1408), streefde net zo fel als zijn vader het keizerschap na. In 1390 kreeg hij de bevolking van Constantinopel achter zich, waarna hij de stad nog in datzelfde jaar innam. Zijn macht was echter van korte duur. Johannes V kreeg zijn troon in datzelfde jaar terug.³⁷ In 1391 stierf Johannes V. Zijn zoon en de beoogde troonopvolger Manuel II Palaiologos was op dat moment met Bayezid op veldtocht.³⁸ Toen het nieuws Manuel bereikt had, verliet hij Bayezid,

³⁴ Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 119.

³⁵ Peter Charanis, 'The strife among the Palaiologi and the Ottoman Turks 1370-1402', in: Peter Charanis, *Social, economic and political life in the Byzantine Empire* (Londen 1973) 286-314, aldaar 296; Necipoglu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 122-123.

³⁶ Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 122-131.

³⁷ Charanis, 'The strife among the Palaiologi', 297; Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 131-132.

³⁸ Onder Murad I werd het Byzantijnse Rijk een vazal van de Osmanen. Dat betekende dat de Osmanen Byzantium konden dwingen hen te assisteren tijdens veldtochten. Dat gebeurde met enige regelmaat, zo ook in 1391. Toen was kroonprins Manuel in Anatolië op campagne met Bayezid.

wat niet geheel zonder risico was. Hij slaagde erin naar Constantinopel te vluchten en zich daar tot keizer te laten kronen. Hoewel Johannes VII een bron van frictie kon zijn tijdens de regeerperiode van Manuel, bleef Manuel's heerschappij relatief onbetwist. In het geval van afwezigheid van Manuel zat Johannes VII op de troon. Dit gebeurde onder meer tijdens de reis naar het westen die Manuel ondernam tussen 1399 en 1403. Johannes stierf in 1408.³⁹

Na de Slag bij Ankara werd het aan het Byzantijnse hof rustiger. Manuel II Palaiologos zat stevig in het zadel, hoewel ook zijn regering intradynastieke competitie zag.⁴⁰ Op een aantal kleinere incidenten na, brak er pas in 1442 weer een groot conflict uit onder de Palaiologoi. In dat jaar koos keizer Johannes VIII (1392-1448) zijn zoon Konstantijn (1404-1453) als troonopvolger. Zijn andere zoon Demetrios (1407-1470) was daar hevig teleurgesteld over. Demetrios vertrok naar de Osmaanse sultan Murad II en vroeg hem om een leger. Murad stemde toe en zo kwam het dat Demetrios met een Osmaans leger Constantinopel belegerde. De belegering duurde ruim drie maanden en was onsuccesvol. Na de belegering stonden Johannes VIII, Konstantijn en Demetrios elkaar nog naar het leven, maar er was geen sprake meer van een openlijk conflict.⁴¹

Veel vragen blijven onbeantwoord. Johannes V Palaiologos kreeg te maken met veel weerstand, eerst van zijn zoon en na diens overlijden van zijn kleinzoon. Betekende dit dat de politiek die Johannes voerde omstreden was of had het zuiver met macht te maken? Bovenal blijft de vraag intrigerend wat de oorzaak was van Byzantiums eeuw vol strubbelingen. Er zijn meer momenten met intradynastieke conflicten dan zonder. Dat vraagt om een verklaring. Charanis schrijft dit toe aan de groeiende kloof tussen de arme en rijke bevolking van het Byzantijnse Rijk.⁴² Daarmee is echter nog niet duidelijk hoe groot de invloed van het Osmaanse Rijk was. Wat zeker was, is dat Byzantijnse rebellen binnen de dynastieke familie in veel gevallen de steun van het Osmaanse Rijk zochten. Die steun was vrijwel altijd van militaire aard. Op die manier konden Osmaanse troepen de militaire

³⁹ Charanis, 'The strife among the Palaiologi', 297-300; Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 137-140.

⁴⁰ Zie voor een bespreking van intradynastieke competitie onder Manuel hoofdstuk 3.

⁴¹ Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 141.

⁴² Charanis, 'Internal strife in Byzantium', 209.

kracht van Byzantium verzwakken, in opdracht van een Byzantijnse troonpretendent. Dieptepunt was de belegering van Constantinopel in 1442 op verzoek van de Byzantijnse prins Demetrios. In sommige gevallen leverde een bondgenootschap met een Byzantijnse troonpretendent de Osmanen territoriaal gewin op. Orhan kreeg een fort in de buurt van Gallipoli en Murad werd voor zijn hulp bedankt met de stad Gallipoli. Vooral Gallipoli was enorm belangrijk voor de Osmaanse veroveringen in Europa, omdat Gallipoli een havenstad was op het Europese continent. Bovendien konden de Osmanen, door het steunen van Byzantijnse troonpretendenten, de Byzantijnse verdeeldheid in stand houden. Daar hadden ze alle belang bij, omdat dit Byzantium belette van een effectieve strategie ten aanzien van het Osmaanse Rijk.

Het Byzantijnse Rijk kampte ook op andere vlakken met verdeeldheid. De eerste drie keizers na 1261 probeerden de eenheid, zowel op geografisch als sociaal vlak te herstellen. Ondanks de inspanningen slaagden geen van de drie keizers daarin. *But no shadow of universality remained, and geographic integration ran counter to long-term decentralising tendencies, evident in the late twelfth century and exacerbated by the Fourth Crusade.*⁴³ Op geografisch vlak is dit fenomeen van decentralisatie goed zichtbaar in de positie van de stad Thessaloniki. Thessaloniki wordt door historici van oudsher bestempeld als tweede stad van het Byzantijnse Rijk. Dat was ze in de 13^e eeuw echter niet. In deze, voor Byzantium, chaotische periode werd er na de Vierde Kruistocht een relatief klein vorstendom opgebouwd met Thessaloniki als machtscentrum. Dit vorstendom was geen lang leven beschoren, waarna de stad opgenomen werd in het keizerrijk-in-ballingschap met Nicaea als hoofdstad. Toen Constantinopel in 1261 opnieuw de thuisbasis werd van het Byzantijnse hof ontwikkelde Thessaloniki zich weer tot tweede stad van het keizerrijk, waar jonge leden van de dynastieke familie ervaring op konden doen in het bestuur. *Under Andronikos II Thessalonike developed a role as a post for junior members of the imperial household. The empress of Andronikos II, Yolanda/Eirene, set up a court in Thessalonike in 1303 in rivalry with that of her husband in*

⁴³ Angliki Laiou, 'The Palaiologoi and the world around them', 804.

Constantinopel.⁴⁴ Dat was niet nieuw, want al in de 12^e eeuw werd Thessaloniki soms als apanage weggegeven door de keizer.⁴⁵ Menig Byzantijnse prins heeft hier zijn bestuurlijke opvoeding gekregen, waaronder Manuel II Palaiologos. Manuel bestuurde Thessaloniki van 1369 tot 1373 en vervolgens van 1382 tot 1387. Ook zijn zoon Andronikos (1400?-1428) was despoot van Thessaloniki, van 1408 tot 1423.⁴⁶ Meer dan eens probeerden deze prinsen van Thessaloniki een onafhankelijke stadstaat te maken. In sommige gevallen werd dat zelfs expliciet erkend door de Byzantijnse keizer. Johannes VII Palaiologos, neef van Manuel II, werd in 1403 despoot van Thessaloniki en kreeg de titel *Emperor of all Thessaly*.⁴⁷ Bovendien speelde de stad een rol in verschillende conflicten binnen de dynastieke familie, omdat ofwel de keizer of de troonpretendent zich in de stad verschanst had. Dit was bijvoorbeeld het geval in de periode 1351-1367, toen Anna van Savoie de stad bestuurde na haar mislukte poging om de voogdij over Johannes V Palaiologos op te eisen. Johannes zelf was vier jaar in Thessaloniki, van 1350-1354.⁴⁸ Op deze manier fungeerde Thessaloniki tevens als springplank voor een greep naar de macht. Thessaloniki faciliteerde, vanwege haar semi-autonome status bestuurd door jonge leden van de dynastieke familie, intradynastieke competitie. Te meer omdat het gevoerde beleid van deze bestuurders vaak haaks op het buitenlandse beleid van Constantinopel stond. Manuel II Palaiologos betuigde zich bijvoorbeeld in zijn regeerperiode 1382-1387 fel anti-Osmaans, geheel in strijd met de vredelievende politiek die Constantinopel voerde. Zo werd Thessaloniki symbool van separatisme, hoewel het van een afscheiding van het Byzantijnse Rijk niet kwam tot 1387. Ironisch genoeg gaf de bevolking van de stad zich toen over aan de Osmanen.⁴⁹

Meer nog dan welke andere stad manifesteerde Thessaloniki zich aan het einde van de 14e eeuw als een pro-Osmaanse stad. Dat is niet altijd zo geweest. Binnen Thessaloniki bestond een sterke scheiding tussen arme burgers en rijke inwoners. Eén van de oorzaken daarvan was de

⁴⁴ Jonathan Shea, *The late Byzantine city: social, economic and institutional profile* (ongepubliceerde dissertatie, 2010) 212.

⁴⁵ John W. Barker, 'Late Byzantine Thessalonike', 10.

⁴⁶ Barker, 'Late Byzantine Thessalonike', 14.

⁴⁷ Shea, *The late Byzantine city*, 217.

⁴⁸ Barker, 'Late Byzantine Thessalonike', 14.

⁴⁹ Shea, *The late Byzantine city*, 211-214; Barker, 'Late Byzantine Thessalonike', 22-23.

verdeeldheid over de te hanteren strategie in het buitenlands beleid. Het arme deel van de bevolking had verreweg het meeste te lijden onder de Osmaanse aanvallen op de stad. De aanvallen leidden tot hoge belastingen, in onbruik geraakte landbouwgrond en schaarste aan levensmiddelen. Met name tijdens belegeringen was voedsel zeer schaars, wat tot schrijnende omstandigheden leidde. De armen van Thessaloniki verloren hun vertrouwen in de mogelijkheid van het Byzantijnse Rijk om de stad te beschermen. Zij zagen er meer in om zich niet langer te verzetten tegen de Osmanen, in de overtuiging dat hun kwaliteit van leven zou stijgen. Hoewel de rijke inwoners van Thessaloniki niet uitgesproken pro-Osmaans waren, waren zij evenmin pro-Constantinopel. De semi-onafhankelijke status van de stad werd door hen gekoesterd. De onmacht van de Byzantijnse keizer om de stad te beschermen tegen Osmaanse aanvallen werd gezien als rechtvaardiging voor de autonome koers die de stad voer. Ook voor de rijke inwoners waren de Osmaanse aanvallen een serieuze bedreiging van hun levens en levensstijl. In 1387 leidden deze overwegingen tot de overgave van de stad aan de Osmanen. Thessaloniki maakte vijftien jaar lang geen deel uit van het Byzantijnse Rijk. Toen Bayezid in 1402 verslagen werd door Timur Lenk in de Slag bij Ankara werd Thessaloniki opnieuw een Byzantijnse stad.⁵⁰

Aan Osmaanse kant was deze mate van verdeeldheid onbekend. Het jonge Osmaanse Rijk werd in de gehele 14^e eeuw gekenmerkt door expansie, aangestuurd vanuit het sterke machtscentrum. In eerste instantie was dat de Anatolische stad Bursa, waarna in 1369 Edirne de nieuwe hoofdstad van het Osmaanse Rijk werd. Waar het Byzantijnse Rijk veel last had van centrifugale krachten en decentralisatie, daar blonk het Osmaanse Rijk uit in een proces van centralisatie. Dat ging niet zonder slag of stoot. De Turkse emirs probeerden hun positie te beschermen. Ondanks hun inspanningen werd het ene na het andere emiraat opgenomen in het Osmaanse Rijk. De Turkse emirs behielden in veel gevallen een deel van hun status, doordat zij *timarioten* werden. Binnen dit *timar*-systeem kregen zij een stuk land toebedeeld, Osmaans grondgebied, waarover zij tot op zekere hoogte onafhankelijk konden regeren. Er moest belasting

⁵⁰ Necipoglu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 42-46.

afgedragen worden en er bestond een militaire dienstplicht: als hen dat gevraagd werd, waren zij verplicht om een leger samen te stellen en ten strijde te trekken.⁵¹ In de late 14^e en eerste helft van de 15^e eeuw evolueerde dit systeem. Veelal hadden de oude emirs hun eigen grondgebied weten te behouden, met het enige verschil dat zij nu Osmaanse *timarioten*, *de facto* vazallen, waren. Om de afhankelijkheid van deze *timarioten* aan de centrale macht te versterken, werden zij losgekoppeld van hun oorspronkelijke machtsbasis. Tenslotte ontleenden deze voormalige emirs hun status ook als *timariot* vooral aan hun achterban. Dit kon leiden tot rebellie en een al te onafhankelijke koers. Om dat te voorkomen kregen veel *timarioten* een nieuwe *timar* toebedeeld: Anatolische *timariots* kregen grondgebied in Thracië en vice versa. Op die manier werden de *timarioten* ingepast in het centraal bestuurde Osmaanse Rijk.⁵²

Ondanks dat deze ontwikkeling relatief laat ingezet werd, aan het einde van de 14^e eeuw, vormden de voormalige emirs meestal geen serieuze bedreiging voor de Osmaanse sultan. We zien in de 14^e en eerste helft van de 15^e eeuw op geen enkel moment dat de positie van de sultan in twijfel werd getrokken, met uitzondering van de periode 1415-1430. Naar die periode kijken we in de volgende twee hoofdstukken. Voor het Osmaanse Rijk was de dood van de sultan een cruciaal moment. In de Osmaanse opvolgingstraditie was er geen aangewezen troonopvolger. De oudste zoon van de sultan had niet meer recht op de troon dan zijn jongere broers. Minstens zo belangrijk was dat het Osmaanse grondgebied ondeelbaar was: er kon dus maar één troonopvolger zijn. Het gevolg van dit systeem van unigenituur was echter wel dat de broers na de dood van hun vader in veel gevallen hevig streden om de troon. Er ontstond er een traditie van fratricide, want de sultan was pas onbetwist op het moment dat zijn broers niet meer in leven waren.⁵³ Murad I volgde zijn vader Orhan op nadat hij al zijn broers had vermoord. Mogelijk deed hij dit tijdens een kortdurende burgeroorlog.⁵⁴ Het lijkt erop dat Murad weinig zonen had. Bayezid I (1389-1402) hoefde alleen zijn

⁵¹ Pal Fodor, 'Ottoman warfare 1300-1453' in: Kate Fleet, *The Cambridge history of Turkey* (Cambridge, 2010) 192-226, aldaar 196-199.

⁵² Fodor, 'Ottoman warfare', 199-200.

⁵³ Fratricide was geen gouden regel, er zijn zeker uitzonderingen.

⁵⁴ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 85.

broer Yakub uit te schakelen, wat hij naar verluidt deed op het slagveld van Kosovo in 1389.⁵⁵ Murad II (1404-1451) volgde Mehmed I (1390-1421) in 1421 op, maar zijn opvolging was evenmin onbetwist. In dit geval was hij al sultan, toen hij in ieder geval één broer en zijn oom uitschakelde.⁵⁶ Murad had maar twee zonen, waarvan er één minderjarig was. De volwassen Mehmed II (1432-1481) vermoordde onmiddellijk zijn jongere broertje, waarmee de troon van hem was.⁵⁷ In dit geval was Mehmed duidelijk in het voordeel, want hij had al ervaring als sultan opgedaan. Na een veldslag in de winter van 1443-1444 tegen een Hongaars leger die gewonnen werd door de Osmanen, deed Murad II afstand van de troon, ten faveure van zijn twaalfjarige zoon Mehmed. Nog geen jaar later keerde Murad terug op de troon, om vervolgens nogmaals af te treden. In 1447 keerde Murad voor een laatste maal terug als sultan, waarna hij in functie bleef tot zijn dood in 1451.⁵⁸

Het waren deze momenten van opvolgingsstrijd, in sommige gevallen met complete legers uitgevochten, die gevaarlijk waren. Dat werd geïllustreerd door de Osmaanse burgeroorlog, die duurde van 1402 tot 1413. Toen Bayezid in 1402 verslagen werd op het slagveld van Ankara, stond het Osmaanse Rijk er ineens anders voor. Voor de zonen van Bayezid was het afwachten wat Timur Lenk zou doen. Zou hij het Osmaanse grondgebied innemen en verder naar het westen trekken? Het was een vraag die ook andere regionale mogendheden bezig hield. Hoewel Timur Lenk nog tot maart 1403 in Anatolië verbleef, keerde hij uiteindelijk terug naar Samarkand.⁵⁹ De oude emiraten Germiyan, Saruhan, Aydin, Menteshë en Karaman werden hersteld, waardoor het Osmaanse grondgebied danig slonk. Vier zonen van Bayezid streden in de periode die volgde op de terugtrekking van Timur om de macht: Isa, Musa, Suleyman en Mehmed. Suleyman leek de beste kaarten te hebben, omdat hij betrekkelijk soeverein heerste in Thracië. In 1411 kwam er een einde aan die fase van rust. Musa slaagde er toen in Suleyman te vermoorden. In een eerdere fase van de

⁵⁵ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 85.

⁵⁶ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 87. De episode rondom de troonopvolging van Murad II zal nader toegelicht worden in de hoofdstukken 2 en 3.

⁵⁷ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 87.

⁵⁸ Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 23-24.

⁵⁹ Elizabeth Zachariadou, *Trade and crusade: Venetian Crete and the emirates of Menteshë and Aydin (1300-1415)* (Venetië 1983) 85.

burgeroorlog was het Mehmed gelukt om Bursa in te nemen. Na 1411 stak hij over naar Europa, om daar het beslissende gevecht met Musa te aan te gaan.

De elf jaar durende burgeroorlog was ontwrichtend, vooral vanwege de zware wissel die het trok op de bevolking. Velen van hen zagen zich gedwongen tot het verlenen van militaire diensten. De grote veldslagen vroegen vele levens en verwoestten het land. Bovendien plunderden de broers elkaars grondgebied, wat aanzienlijke consequenties had voor de bevolking als het gaat om de oogst en andere bezittingen. Wat de burgeroorlog tevens duidelijk maakte, was dat niet alle zonen van de sultan betrokken hoefden te raken bij de opvolgingsstrijd. In ieder geval Mustafa, Yusuf en Kasim bleven geheel buiten schot in de periode 1402-1413.⁶⁰

Het Byzantijnse Rijk had grote moeite om zich te verdedigen tegen de Osmanen. Dat had met militaire capaciteiten te maken, maar zoals we eerder al zagen waren de Osmanen er zeer goed in om Byzantijnse intradynastieke competitie te manipuleren. Dat leverde soms voordeel op, bijvoorbeeld toen de Osmanen in 1376 de stad Gallipoli van Andronikos IV kregen. De Byzantijnen lijken dit spelletje veel minder goed beheerst te hebben. Het is nog altijd onduidelijk of het Byzantijnse Rijk tijdens de Osmaanse burgeroorlog geprobeerd heeft de Osmaanse prinses tegen elkaar uit te spelen, hoewel sommige historici dit betogen.⁶¹ Byzantium heeft mogelijk wel tweemaal de zoon van Suleyman gesteund, namelijk Orhan in 1411 en 1413. Orhan zou kort na de dood van zijn vader ingezet zijn in reactie op de heerschappij van Musa in Rumeli. Musa ging behoorlijk destructief te werk, door veel invallen te doen waarbij landbouwgrond en huizen vernietigd werden en mensen omkwamen. Bovendien belegerde hij korte tijd Constantinopel. Orhan werd in reactie daarop mogelijk door Byzantium gesteund om de macht van Musa aan de kaak te stellen. Succesvol was hij niet.⁶²

De Byzantijnen realiseerden zich terdege dat ze alleen niet opgewassen waren tegen de Osmanen. Hoewel de relatie met het westen zeker aan het einde van de 13^e en het begin van de 14^e

⁶⁰ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 41.

⁶¹ John W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425): a study in late Byzantine statesmanship* (New Brunswick 1969) 269-270. Overtuigend bewijs ontbreekt.

⁶² Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650*, 17-18.

eeuw nog gespannen kon zijn, hadden de Byzantijnse keizers hun hoop vooral op het westen gericht. Het Byzantijnse beleid in de 14^e en 15^e eeuw was tweeledig. Aan de ene kant probeerde Byzantium zich coöperatief op te stellen tegenover de Osmanen. Van een offensieve strategie was geenszins sprake. Aan de andere kant probeerde het Byzantijnse Rijk goede relaties te onderhouden met de westerse mogendheden. Zeker in tijden van nood probeerde Byzantium Europese mogendheden tot militaire assistentie te verleiden. Dat lukte vrijwel nooit. Zo reisde Johannes V Palaiologos in 1369 en 1370 door Italië op zoek naar hulp. Manuel reisde door heel west-Europa om steun te zoeken tegen de Osmanen van 1399 tot 1403. Geen van beide was succesvol.⁶³ Dichter bij huis probeerden de Byzantijnse keizers eveneens hulp te mobiliseren. Binnen de regio was Byzantium niet de enige die zich bedreigd zag door het Osmaanse Rijk. Zo initieerde Sigismund (1368-1437), keizer van het Heilige Roomse Rijk, een anti-Osmaanse liga in 1427.⁶⁴ Uiteindelijk kwam deze liga niet van de grond, maar het kwam vaker voor dat regionale coalities werden geïnitieerd, bijvoorbeeld in 1415 en 1443.⁶⁵

Eén van de uitingen van het Byzantijnse vredelievende beleid ten aanzien van de Osmanen waren gemengde huwelijken. Al door de Seljuken werden Byzantijnse vrouwen gezien als zeer geschikte huwelijkspartners voor prinses. Zij waren niet de enige christelijke vrouwen aan dit Turkse hof. Gemengde huwelijken waren lange tijd gemeengoed in Anatolië, waarbij de vrouw onder andere Frans, Armeens of Grieks kon zijn.⁶⁶ Onder de Osmanen werd deze traditie voortgezet. Orhan trouwde in 1346 met de dochter van Byzantijnse keizer Johannes VI Kantakouzenos, genaamd Theodora. Murad I werd niet uit dit huwelijk geboren, maar zijn moeder was eveneens een Byzantijnse, hoewel van lagere afkomst. De jongste zoon van Orhan, Halil, verloofde zich met de

⁶³ Peter Charanis, 'The strife among the Palaiologi', 287; Balfour, *Symeon*, 128.

⁶⁴ Thiriet, *Régestes*, 259;

⁶⁵ Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*, 23-24, 80-81.

⁶⁶ Rustem Shukurov, 'Harem Christianity: The Byzantine identity of Seljuk princes' in: Andrew Peacock and Sara Nur Yildiz, *The Seljuks of Anatolia: court and society in the medieval Middle East* (Londen 2013) 115-150, aldaar 126; Mehmed Izzeddin 'Notes sur les mariages princiers en orient au moyen âge', *Journal asiatique* 257 (1969) 139-156, aldaar 140.

dochter van Johannes V Palaiologos, genaamd Eirene.⁶⁷ Murad I trouwde in ieder geval vier christelijke vrouwen, waarvan in ieder geval één van Griekse afkomst was. Deze Griekse vrouw was naar alle waarschijnlijkheid de moeder van Bayezid I. In 1376 trouwde Murad ook nog de zus van Andronikos IV Palaiologos, die hij had gekregen als dank voor zijn hulp aan Andronikos in datzelfde jaar. Op zijn beurt trouwde Bayezid I verschillende christelijke vrouwen, waaronder in ieder geval één Griekse. Zij was een dochter van Johannes V Palaiologos, maar haar naam is helaas onbekend. Ook na de val van Constantinopel in 1453 werden Griekse vrouwen uit vooraanstaande families nog opgenomen in de Osmaanse harem. Zo trouwde Helena, de dochter van despoot Demetrios Palaiologos, in 1458 met Mehmed II.⁶⁸

Nergens in de literatuur wordt melding gemaakt van Osmaanse prinsessen die uitgehuwelijkt werden aan Byzantijnse keizers of prinsen. Mogelijk gebeurde dat wel, maar is het (nog) niet naar boven gekomen tijdens onderzoek naar gemengde huwelijken. Indien het inderdaad een eenzijdig fenomeen was, waarbij Byzantijnse vrouwen opgenomen werden in de Osmaanse harem, dan lijkt dit de Byzantijnse positie van *underdog* te bevestigen. Zonder twijfel was het in het belang van het Byzantijnse Rijk om via huwelijken de goede relatie in stand te houden. Het in huwelijk schenken van een prinses was een diplomatiek middel om de banden aan te halen. In feite was de bruidsschat die zij meenam een goede relatie met desbetreffende mogendheid. Dat deze huwelijken ook om andere redenen buitengewoon zinvol konden zijn, kan afgeleid worden uit het Seljukse systeem van gemengde huwelijken. Kinderen die uit deze huwelijken voortkwamen werden tweetalig opgevoed. Dat maakte hen buitengewoon geschikte onderhandelaars.⁶⁹

Niet alleen door middel van huwelijken werden contacten en relaties onderhouden. Politieke vluchtelingen vonden aan de andere kant van de grens veelal makkelijk onderdak aan het hof. Althans, dat was onder de Seljuken het geval en lijkt voortgezet te zijn vanaf 1300⁷⁰: *Muslim Anatolia was the usual destination for Byzantine political fugitives, often Byzantine aristocrats who had fallen*

⁶⁷ Necipoglu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*, 121-122.

⁶⁸ Izeddin, 'Notes sur les mariages princiers', 146-149.

⁶⁹ Shukurov, 'Harem Christianity', 130-132.

⁷⁰ Waarom ik van mening ben dat deze praktijk voortgezet werd na 1300 zal toegelicht worden in hoofdstuk 3.

*out of favour with the authorities. Conversely, Seljuk sultans and princes frequently fled from their political enemies to Constantinople.*⁷¹ Met deze vluchtelingen waren beide hoven over het algemeen blij, omdat zij informatie met zich mee brachten. Daar kon het gastland zijn voordeel mee doen. Het is waarschijnlijk dat in ieder geval Yusuf het Osmaanse Rijk is ontvlucht tijdens de burgeroorlog, met bestemming Constantinopel. Voor zijn broer Kasim gold dat mogelijk niet. Ook hij kwam aan het Byzantijnse hof terecht, maar was ofwel gestuurd⁷² ofwel gevangen genomen door Byzantium. Suleyman gaf zijn eigen broer en zus tijdens de burgeroorlog aan Manuel: *Bayazid's eldest son, who was included among the hostages handed over by Sulayman to Emperor Manuel, was released with his sister Fatma and reared in Prusa.*⁷³ Het is onduidelijk of deze broer van Suleyman die aan Manuel werd overgedragen Kasim of iemand anders was. Deze situatie was niet uniek. Meer Osmaanse prinses werden door hun vader naar het Byzantijnse hof gestuurd. In 1421 gaf Mustafa één van zijn zonen aan Manuel.⁷⁴ Ook Cuneid zond zijn zoon naar Constantinopel.⁷⁵ Het is niet duidelijk wat precies de bedoeling was van deze uitwisseling. Allemaal werden zij naar Constantinopel gestuurd, op het moment dat hun vaders een bondgenootschap hadden met het Byzantijnse Rijk. Mogelijk fungeerden deze prinses als een soort onderpand, om loyaliteit van de troonpretendenten aan Byzantium te garanderen tijdens het bondgenootschap.

Onmiskenbaar werd de periode 1320-1453 in de relatie tussen het Byzantijnse en Osmaanse Rijk gekenmerkt door inter- en intradynastieke competitie. Op verschillende manieren kwamen beide vormen van competitie tot uiting. De intradynastieke competitie die het Byzantijnse Rijk met enige regelmaat beheerste, was lang niet zo aanwezig in het Osmaanse Rijk. Desalniettemin was de grote uitbarsting van intradynastieke competitie aan Osmaanse kant, de burgeroorlog, ongekend in omvang. Vooral het Osmaanse Rijk slaagde er goed in om te profiteren van de verdeeldheid aan Byzantijnse kant, wat de Osmanen alleen maar aanmoedigde om deze strategie voort te zetten.

⁷¹ Shukurov, 'Harem Christianity', 115.

⁷² Aangezien we niet weten wanneer Kasim aan het Byzantijnse hof terecht is gekomen, zou zijn vader Bayezid hem al voor zijn dood gestuurd kunnen hebben.

⁷³ Magoulias, *Doukas*, 112.

⁷⁴ Magoulias, *Doukas*, 126.

⁷⁵ Magoulias, *Doukas*, 153.

Ondanks de rivaliteit tussen de twee mogendheden bleven ze altijd verbonden via de gemengde huwelijken. Die waren zowel reden als gevolg van het in stand gehouden contact tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk.

Hoofdstuk 2

De troonpretendenten, 1415-1430

Waar intradynastieke competitie een fenomeen lijkt dat vooral van toepassing was op het Byzantijnse Rijk, kreeg het Osmaanse Rijk in de periode 1402-1430 zijn deel. Intradynastieke competitie tijdens de burgeroorlog is uitgebreid onderzocht door Kastritsis.⁷⁶ De periode die daarop volgde is echter grotendeels onbehandeld in de literatuur. Direct na de burgeroorlog, die in 1413 tot een einde kwam, was het de taak aan Mehmed I, en vervolgens aan zijn zoon Murad II, om het geslonken Osmaanse Rijk weer terug te brengen op het niveau van vóór 1402. Mehmed en Murad kwamen tijdens hun regeerperiodes echter niet alleen in conflict met de Turkse emirs, die tijdens de burgeroorlog hun macht hersteld zagen. Vanuit de dynastieke familie kwamen rivalen op die vraagtekens zetten bij de positie en legitimiteit van de sultan. De twee Osmaanse sultans Mehmed I en Murad II kregen in de jaren 1415-1430 met maar liefst zeven troonpretendenten te maken, die allen in meer of mindere mate een bedreiging vormden. In dit hoofdstuk staan de stappen van al deze troonpretendenten centraal. Dit geeft ons een inkijkje in de intradynastieke competitie binnen het Osmaanse Rijk, in een mate die zeer zeldzaam was. Bovendien biedt deze periode ook aanknopingspunten voor een analyse van interdynastieke competitie. De troonpretendenten opereerden in de meeste gevallen namelijk niet alleen. Het Byzantijnse Rijk had in sommige gevallen een bondgenootschap met een troonpretendent gesloten. We zullen zien hoe Byzantium dit bondgenootschap vorm gaf. Ook andere bondgenoten, hoofdzakelijk Venetië, komen aan de orde.

In 1413 werd Mehmed gekroond tot sultan van het Osmaanse Rijk. Hij had zijn broers weliswaar verslagen, maar het Osmaanse Rijk was zwaar gehavend uit de strijd gekomen. Daarom was het voor Mehmed bovenal zorg om het Osmaanse grondgebied van vóór de burgeroorlog te herstellen. Timur had namelijk een deel van de emiraten in ere hersteld na het verslaan van Bayezid. Die emiraten, die vóór 1402 al veroverd waren door de Osmanen, moesten nu opnieuw veroverd

⁷⁶ Kastritsis, *Sons of Bayezid*.

worden. Eén van die herstelde emiraten was Aydin. In 1405 werd het emiraat veroverd door Cuneid, een machtige man uit Smyrna. Tijdens het interregnum ging Cuneid een bondgenootschap aan met Suleyman. Met wisselend succes doorstond hij de burgeroorlog. Kort na zijn aantreden stuurde Mehmed Cuneid als gouverneur naar Nikopolis, een stad op de grens tussen het huidige Roemenië en Bulgarije. Naar verluidt had Cuneid zich meer grondgebied toegeëigend dan van hem was.⁷⁷ Of dit de oorzaak was van de verplaatsing van Cuneid is de vraag. Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen veranderde het *timar*-systeem vanaf het einde van de 14^e eeuw, waarbij de *timarioten* door middel van de benoeming op een andere plek hun achterban kwijtraakten. Dit maakte hen afhankelijker van de centrale macht en verkleinde de kans op opstanden.

In datzelfde gebied, rondom Nikopolis, ontstond een grote bedreiging voor Mehmed. In augustus 1415 werd Mehmeds heerschappij betwist door Mustafa (1393?-1422), naar verluidt zijn jongste broer. Mustafa was de burgeroorlog ongeschonden doorgekomen. Hij was, net als zijn broer Musa, gevangen genomen op het slagveld van Ankara door Timur Lenk. Mustafa werd meegenomen naar Samarkand, waar het hof van Timur zich bevond. Hij werd in 1414 of 1415 vrijgelaten door Shahrukh, de zoon van Timur.⁷⁸ Na zijn vrijlating kwam Mustafa in Wallachije terecht, waar hij al vrij snel bondgenoten kreeg. Mustafa presenteerde zich vanaf 1415 als troonpretendent, waarin hij gesteund werd door Mircea I (?-1418), de Voyvoda van Wallachije. Het emiraat Karaman en vermoedelijk Venetië hadden zich eveneens aan Mustafa verbonden. Cuneid sloot zich daar nog bij aan. Ten slotte sloot Byzantium een bondgenootschap met de troonpretendent. Dat betekende dat Mustafa een aantal belangrijke mogendheden in de regio achter zich had. Afgezien van het wel of niet slagen van zijn opstand, betekende deze coalitie hoe dan ook een serieuze bedreiging voor het Osmaanse Rijk en voor sultan Mehmed in het bijzonder.⁷⁹

⁷⁷ Zachariadou, *Trade and crusade*, 83-85; Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 183-184; Magoulias, *Doukas*, 116-119.

⁷⁸ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 41.

⁷⁹ David Balfour, *Politico-historical works of Symeon, Archbishop of Thessalonica* (Wenen 1979) 129; Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Ostromischen Reiches von 565-1453* (München 1924) 101; Thomas Artus, *L'histoire de la décadence de l'empire grec et établissement de celui des Turcs par Chalcondile* (Parijs 1650) 97-98; Zachariadou, 'Ottoman diplomacy', 681-682.

Helaas weten we vrij weinig over de beginfase van de opstand. Zelfs over de bondgenootschappen is nog veel onduidelijk. Zo zijn de bronnen zeer verdeeld over het moment waarop het Byzantijnse Rijk een bondgenootschap met Mustafa aan ging. Volgens een Byzantijns archieffragment sloot Byzantium in de zomer van 1415 een bondgenootschap met Mustafa, evenals met de Servische despoot Stefan Lazarevic (1374?-1427) en de *bey* van Karaman.⁸⁰ Volgens Venetiaanse archieffragmenten was Mustafa veel eerder al in Constantinopel geweest. Een Venetiaans schip nam Mustafa mee naar Europa in januari 1415. Hij werd overgedragen aan de *bailo* van Constantinopel.⁸¹ Er is daarom al vroeg in 1415 contact geweest tussen Byzantium en Mustafa. Mogelijk liep deze eerste ontmoeting op niets uit en was het daarom dat Mustafa naar Wallachije ging. De bronnen zijn eensgezind over zijn banden met Wallachije.⁸² Doukas heeft weer een ander verhaal over de herkomst van Mustafa. Hij zou naar Thracië gehaald zijn door Manuel Palaiologos in de tijd van Musa, dus tijdens de laatste fase van de burgeroorlog. Toen Mehmed aan de macht kwam, vluchtte Mustafa naar Mircea van Wallachije:

In the days of the departed Musa, Emperor Manuel passed him off as the son of Yildirim⁸³ to alarm Musa. Afterwards, when this pretender saw the emperor and our lord bound by solemn oaths and exchanging solemn pledges of amity, he fled to Vlachia. Sojourning with Mircea, the ruler of the Mysians (Vlachs), he claimed to be Yildirim's son and requested his aid.⁸⁴

Sphrantzes vermeld 1416 als het jaar waarin Byzantium (officieel) een bondgenootschap aanging.⁸⁵ Omdat bijna alle bronnen in een andere richting wijzen, is er niets met zekerheid over te zeggen. Wat we wel weten is dat Byzantium pas in 1416 actief betrokken raakte bij de troonpretendent Mustafa.

⁸⁰ Dölger, *Regesten*, 101.

⁸¹ Thiriet, *Régestes*, 131-132.

⁸² Maximilian Braun, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic* (Den Haag 1956) 57; Balfour, *Symeon*, 129; Magoulias, *Doukas*, 123.

⁸³ Yildirim was de bijnaam van Bayezid I.

⁸⁴ Magoulias, *Doukas*, 140.

⁸⁵ Philipides, *Sphrantzes*, 24.

Wie de aanstichter was van de opstand blijft eveneens onduidelijk. Mircea van Wallachije heeft zwaar geleden tijdens de burgeroorlog. Bovendien werd hij een vazal van Mehmed na diens aantreden. Mogelijk was dit voldoende aanleiding voor Mircea om van de gelegenheid gebruik te maken toen Mustafa zich voordeed.⁸⁶ Ook voor Cuneid was er veel te winnen. Hij werd emir tijdens de burgeroorlog, maar raakte die titel en zijn macht kwijt toen Mehmed aan de macht kwam en hem naar Nikopolis stuurde. Cuneid kon Mustafa daarom eveneens beschouwd hebben als een kans om zich aan de heerschappij van Mehmed te onttrekken. In dit kader zijn de woorden die Doukas Mehmed in de mond legde interessant. Mehmed zou Cuneid willen onthoofden:

*His first response was to dispatch two of his most responsible servants to behead Juneid. But they could not find him. Two days before, Juneid had crossed the Danube and, joining Mustafa, had pledged to assist him and to suffer with him and to install him as ruler over both the West and the East.*⁸⁷

Deze reactie van Mehmed zou impliceren dat Cuneid de aanstichter was van de opstand, of in ieder geval was dat het vermoeden van Mehmed. Ten slotte kon ook Mustafa zelf een opstand teweeg hebben gebracht en gaandeweg andere vorsten aan zich verbonden hebben. Opvallend is dat de basis voor Mustafa als troonpretendent al door Shahrukh, de zoon van Timur Lenk, werd gelegd. Shahrukh wilde de Qaraqyunlu⁸⁸ aanvallen. Hij zette Mehmed onder druk om ervoor te zorgen dat de Osmanen geen bondgenootschap met Kara Yusuf, de heerser van de Qaraqyunlu, zouden sluiten. Om zeker te zijn dat Mehmed geen hulp zou bieden aan Kara Yusuf, werd Mustafa vrijgelaten met het doel om op zijn minst verdeeldheid te zaaien. Uit geen enkele bron blijkt dat Shahrukh betrokken was bij de opstand van Mustafa in Thracië en west-Anatolië of hem op enige manier steunde.⁸⁹

⁸⁶ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 139-140

⁸⁷ Magoulias, *Doukas*, 123.

⁸⁸ Qaraqyunlu was een Turks vorstendom met een semi-sedentair karakter, dat gevestigd was op het Iraanse plateau. Dit vorstendom werd aan het einde van de 15^e eeuw opgenomen in het Safavidische Rijk. Douglas E. Streusand, *Islamic gunpowder empires. Ottomans, Safavids and Mughals* (Boulder 2011) 141-142.

⁸⁹ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 203-204.

In 1416 trokken Mustafa en Cuneid met hun leger, bestaande uit Turken en Wallachen⁹⁰, in de richting van Thessaloniki. In de buurt van die stad kwam het tot een gewapende strijd met Mehmed en zijn troepen. De inwoners van Thessaloniki verdedigden de stad tegen beide kampen. Mustafa en Cuneid werden verslagen, maar wisten zichzelf te redden door de stad in te vluchten.

When the armies made contact with each other near Thessaloniki and forthwith joined battle, Mehmed was victorious and pursued Mustafa and Juneid right up to the gates of Thessaloniki. The citizens offered them assistance and they fought back with a small force. When evening fell, Mustafa and Juneid unwillingly entered the city.⁹¹

In Thessaloniki werden de twee opgevangen door Demetrios Leontarios Laskaris.⁹² Hij beloofde hen niet uit te leveren aan Mehmed. Korte tijd belegerde Mehmed Thessaloniki, maar hij trok zich vrij snel terug.⁹³ Nog altijd zag hij de twee graag uitgeleverd. Om dat gedaan te krijgen ontstond er een briefwisseling tussen Mehmed en Leontarios Laskaris. Mehmed dreigde met oorlog en de belegering van in ieder geval Thessaloniki, mogelijk ook Constantinopel. Daarop schreef Manuel Palaiologos zelf een brief aan Mehmed.⁹⁴ Ondanks de dreigementen gaf Manuel niet toe. Hij beloofde de twee gevangen te houden voor in ieder geval de duur van Mehmeds leven.⁹⁵ Manuel hield zich aan zijn belofte. Mustafa bleef gevangen op Lemnos, terwijl Cuneid vast zat in het klooster van de Heilige Maria van Pammakaristos in Constantinopel. Mehmed had er alle belang bij om de twee gevangen te houden. Daarom betaalde hij voor de gevangenschap van de twee jaarlijks 300.000 aspers, een bedrag waar Manuel de twee maar al te graag voor vasthield.⁹⁶

Na de pacificatie van Mustafa en Cuneid door hun gevangenschap in Thessaloniki startte Mehmed een strafcampagne tegen de bondgenoten van de twee rebellen. Wallachije, Albanië, Transsylvanië en in het bijzonder Achrida moesten het ontgelden. Dat de opstand die Mustafa

⁹⁰ De aanwezigheid van Wallachen in het leger verraadt de aanhoudende betrokkenheid van Mircea van Wallachije. Magoulias, *Doukas*, 123.

⁹¹ Magoulias, *Doukas*, 123.

⁹² Demetrios Leontarios Laskaris was een soort patriarch van de stad.

⁹³ Balfour, *Symeon*, 129-130.

⁹⁴ Geen van deze brieven is bewaard gebleven.

⁹⁵ Dölger, *Regesten*, 104.

⁹⁶ Barker, *Manuel II Palaeologus*, 342; Magoulias, *Doukas*, 125.

teweeg had gebracht serieus was, wordt geïmpliceerd door Symeon die aangeeft dat Mehmed deze campagne ondernam tijdens de winter. Nu zijn de bergen helemaal niet toegankelijk in de winter, dus het is waarschijnlijker dat ze in maart plaatsvond. Evengoed is dat geen gebruikelijk campagneseizoen. Daarom lijkt het erop dat de opstand dusdanig serieus was, dat Mehmed het noodzakelijk achtte zo snel mogelijk orde op zaken te stellen.⁹⁷ Thessaloniki werd korte tijd belegerd, maar direct na het sluiten van een overeenkomst met Manuel over Mustafa en Cuneid werd die afgebroken.⁹⁸ Het is niet bekend of Venetië en Karaman ook te maken kregen met de toorn van Mehmed, vanwege hun betrokkenheid bij de opstand van Mustafa.

Op de gevangenschap van Mustafa en Cuneid volgden enkele jaren van relatieve rust. De relatie tussen Byzantium en het Osmaanse Rijk verbeterde licht. Dat veranderde toen Mehmed overleed in 1421. Tegen de tijd dat Byzantium wist van het overlijden van Mehmed, was Murad II al tot sultan gekroond. Het Byzantijnse Rijk besloot Mustafa en Cuneid vrij te laten, vermoedelijk in september 1421.⁹⁹ De twee rebellen zetten hun bondgenootschap voort, ondanks dat er vermoedelijk vijf jaar lang geen contact was geweest tussen Mustafa en Cuneid. Vrijwel onmiddellijk kwam het tot een strijd tussen Murad aan de ene kant en Mustafa en Cuneid aan de andere kant. De twee rebellen trokken naar Gallipoli, waar Murad hen met een leger stond op te wachten. Desondanks slaagden Mustafa en Cuneid erin deze slag te winnen. Na de overwinning sprak Mustafa zijn ambitie uit: emir van Thracië worden met Edirne als hoofdstad. Mustafa maakte haast met het verwezenlijken van zijn ambitie. Hij trok naar Edirne, waar het tot een strijd kwam tussen Murad en Mustafa. Ook die slag werd gewonnen door Mustafa en Cuneid, omdat bijna het voltallige leger van Bayezid, legeraanvoerder van Murad, overliep naar de twee rebellen. Zo werd Mustafa inderdaad emir van Thracië, met zijn zetel in Edirne.¹⁰⁰

Al vóór Mustafa's korte bewind in Thracië was Byzantium afgehaakt als bondgenoot. Mustafa had Byzantium de stad Gallipoli beloofd in ruil voor zijn vrijlating. Van zijn belofte kwam echter niets

⁹⁷ Balfour, *Symeon*, 133-135; Kreutel, *Aşıkpaşazade*, 126-127.

⁹⁸ Balfour, *Symeon*, 130.

⁹⁹ Philides, *Sphrantzes*, 26.

¹⁰⁰ Philipides, *Sphrantzes*, 27; Magoulas, *Doukas*, 137-139.

terecht. Mustafa weigerde de stad over te dragen aan de Byzantijnen. Na dit verraad was er geen Byzantijnse steun meer voor de twee opstandelingen. In ruil daarvoor werd een toenadering tot Murad gezocht. Die poging leverde echter niets op.

Na de slag bij Edirne was de strijd tussen Mustafa en Murad nog niet gestreden. Het leger van Mustafa en Cuneid trok in 1422 naar Anatolië, om daar strijd te leveren met Murad. Dit lijkt haaks te hebben gestaan op de ambitie van Mustafa, die de heerschappij van Thracië succesvol naar zich toe had getrokken. Voor hem had het weinig zin om naar Anatolië te gaan, tenzij hij zijn ambities bij had gesteld en Murad ook in Anatolië van de troon wilde stoten. Volgens Doukas was het Cuneid die Mustafa aanspoorde om zelf de aanval te kiezen, in plaats van te wachten op de komst van Murad.¹⁰¹ Cuneid had er alle belang bij om naar Anatolië te trekken, omdat hij bovenal uit was op het herstellen van zijn positie als emir van Aydın. Murad anticipeerde op hun aankomst in Anatolië door de brug bij Lopadion¹⁰² af te breken. Murad lag aan de ene kant van de oever. Mustafa en Cuneid stelden hun kamp aan de andere zijde van het meer op. In het midden had Murad naar verluidt één van zijn officieren opgesteld, zodat Mustafa niet om het meer heen zou lopen. Volgens Aşipaşazade deed Murad Mustafa geloven dat hij in een bepaalde nacht aan zou vallen, maar liet zijn bevelhebber een schijnaanval uitvoeren. De list bleek effectief, want zowel Cuneid als Mustafa sloegen op de vlucht.¹⁰³

Mein glorreicher Sultan, mögest du wissen, daß die Tovica und die Beg von Rumelien sich verabredet haben: In der und der Nacht wird Murad Han um den See herumkommen, und dann wollen sie dich, mein Sultan, festnehmen!’ Viele Lügen dieser Art schrieb er noch hin und beeidete sie sogar, und dann sandte er den Brief hin. Und in jener Nacht die er angegeben hatte, rückte dann aber Haci Ivaz selber in der Richtung vor, die er bezeichnet hatte, ließ ‘Heil und Segen dem Sultan Murad!’ schreien und die Pauken schlagen. Mustafa hatte dem Brief Glauben geschenkt, und

¹⁰¹ Magoulias, *Doukas*, 151.

¹⁰² Het huidige Ulubat, ongeveer 40 km ten westen van Bursa.

¹⁰³ Kreutel, *Aşıkpaşazade*, 137-139; Magoulias, *Doukas*, 155.

nun stieg er in aller Hast auf sein Pferd und floh davon. Auch der Izmir-Sohn hatte von jenem Brief Kenntnis erhalten, und auch er sagte: 'Jetzt heißt es fliehen!'¹⁰⁴

Doukas heeft een andere uitleg. Hij stelt dat Murad Hamza, de broer van Cuneid, stuurde. Hamza vertelde Cuneid dat Mustafa geen echte nazaat van Osman was. Als Cuneid Mustafa in de steek zou laten, zou hij Aydin terugkrijgen van Murad. Daarop zwichtte Cuneid. Hij beloofde Murad trouw te zijn.

As you have come for this purpose, brother, I solemnly pledge before God and His Prophet that from this moment onwards I will be a genuine friend of Murad. Whenever he has need of troops, one of my sons will always accompany Murad on campaign. Even without this pact, however, I have been convinced by the reasons you have cited to march to Ionia and give battle to Mustafa, Aydin's grandson.¹⁰⁵

De versie van Doukas lijkt aannemelijker, omdat ook Chalkokondyles zegt dat het Cuneid was die als eerste vluchtte. Cuneid sloop het kamp uit en vertrok naar Smyrna.¹⁰⁶ Toen Mustafa ontdekte dat Cuneid verdwenen was, vluchtte ook hij. Mustafa haastte zich in de richting van Edirne, maar werd gevolgd door Murad. In de buurt van Edirne slaagde Murad erin Mustafa gevangen te nemen. In september 1422 werd Mustafa geëxecuteerd.¹⁰⁷

De toorn van Murad was gewekt door de vrijlating van Mustafa en Cuneid na het overlijden van Mehmed I. Toen in 1422 de rebellen uitgeschakeld waren, richtte hij zich op Byzantium. Murad was nog altijd woedend over de vrijlating van de twee rebellen in 1421. Vanaf 10 juni 1422 belegerden de Osmanen Constantinopel.¹⁰⁸ Vanaf 20 juni voerde Murad zelf het bevel over het leger. Ondanks de grootschalige opzet van de belegering, slaagde hij er niet in iets uit te richten. Op 6 september van datzelfde jaar werd de belegering opgeheven.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Kreutel, *Aşıpaşazade*, 139.

¹⁰⁵ Magoulias, *Doukas*, 155.

¹⁰⁶ Artus, *Chalkokondyles*, 108; Magoulias, *Doukas*, 156.

¹⁰⁷ Kreutel, *Aşıpaşazade*, 141; Magoulias, *Doukas*, 160; Artus, *Chalkokondyles*, 108.

¹⁰⁸ Het meest aannemelijke motief voor de belegering is wraak. Een ander motief komt eigenlijk niet naar voren.

¹⁰⁹ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken* (Wenen 1975) 414-415.

Kort na de dood van Mustafa verscheen er een nieuwe troonpretendent. Ditmaal betrof het de broer van Murad, die eveneens Mustafa (1409/1410?-1423) heette. Ik noem hem de Jonge Mustafa, ter verduidelijking. De bronnen zijn het er over eens dat de komst van de Jonge Mustafa gefaciliteerd werd door Byzantium. Aşıkpaşazade vormde hierop de enige uitzondering. Die vertelde dat de *bey* van het emiraat Germiyan de Jonge Mustafa als een zoon had opgevangen. Samen zouden Germiyan en het emiraat Karaman de Jonge Mustafa tegen zijn broer Murad opgezet hebben. Zij hebben hem van manschappen voorzien.¹¹⁰ Desondanks is het het meest aannemelijk dat Byzantium de Jonge Mustafa naar Constantinopel haalde. Zijn komst hield vermoedelijk verband met de belegering van Constantinopel. Manuel Palaiologos heeft tijdens de belegering persoonlijk contact gezocht met de Jonge Mustafa. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Manuel de Jonge Mustafa gezien als afleidingsmanoeuvre: de komst van een nieuwe troonpretendent zou moeten leiden tot de beëindiging van de belegering. De Jonge Mustafa, toen vermoedelijk 13 of 14 jaar oud, kwam pas op 30 september 1422 in Constantinopel aan, toen de belegering al ten einde was. Een dag later kreeg hij zijn audiëntie bij keizer Manuel.¹¹¹

In Doukas komen de Byzantijnse kronieken en Aşıkpaşazade samen. Volgens hem had de opvoeder van de Jonge Mustafa, Ilyas, hem in veiligheid gebracht in het oosten. Manuel zocht contact met deze Ilyas en voorzag hem van geld om een huurlingleger op de been te brengen.

At the time of their father's death, one of his nobles named Ilyas, a cupbearer in rank, called sarabdar in the Turkish language, kidnapped the surviving son whose name was Mustafa, and took him to Paphlagonia in the East. The emperor secretly posted letters to the sarabdar Ilyas to bring the child to Prusa while providing Ilyas with a large amount of gold to hire a mercenary army to conduct the child to Bithynia.¹¹²

¹¹⁰ Kreutel, *Aşıkpaşazade*, 142.

¹¹¹ Schreiner, *Kleinchroniken*, 416-417.

¹¹² Magoulias, *Doukas*, 164.

Mogelijk bestond dit leger ook uit soldaten van Germiyan en Karaman. Volgens Lazarevic werd er zelfs gebied in het oosten veroverd.¹¹³ Hoe dan ook zien we hier duidelijk de sturende hand van Byzantium. De belegering van Constantinopel was een gevaarlijke situatie. Een troonpretendent zou er allicht voor zorgen dat de aandacht en krachten van het Osmaanse leger verspreid moesten worden. Dat zou Constantinopel iets meer ontzien en mogelijk de belegering zelfs tot een einde brengen. Wellicht was de dreiging van een troonpretendent voor Murad voldoende om de belegering te beëindigen. De Jonge Mustafa arriveerde namelijk pas in Constantinopel toen de stad niet meer belegerd werd.

Waarschijnlijk bleef de Jonge Mustafa een tijd in de omgeving van Constantinopel. Vervolgens, aan het einde van 1422 of januari 1423 vertrok hij naar Bursa en kort daarna naar Nicaea¹¹⁴. Vermoedelijk heerste de Jonge Mustafa korte tijd vanuit Nicaea, nadat hij daar verwelkomd was door de bevolking.¹¹⁵ De kleinkronieken vermelden dat de Jonge Mustafa ondersteund werd door Manuel Palaiologos. Welke vorm deze ondersteuning had, weten we niet, al is het aannemelijk dat het om troepen ging.¹¹⁶ De Jonge Mustafa was geen lang leven beschoren. In de eerste maanden van 1423 werd de jongen in of nabij Nicaea vermoord door Murad. Hij werd vermoedelijk verlinkt door Ilyas, zijn opvoeder.

Während diese dort kämpfen, nahm der Mundschenk Ilyas den Mustafa und umschloß ihn fest mit seinen Armen. Auf dem Pferde fragte Mustafa: 'He, Lala, warum hältst du mich so fest?' Der Verräter Ilyas antwortete: 'Ich führe dich zu deinem Bruder.' Mustafa bat: 'Führe mich nicht zu meinem Bruder – der bringt mich um!'¹¹⁷

De reden voor zijn dood blijft gissen. Het kan zijn dat de Jonge Mustafa vanuit Nicaea een opstand teweeg had gebracht. Mogelijk werd hij niet alleen door Byzantium als troonpretendent gezien, maar zag hij zichzelf ook zo. Een aanval op de macht kon in dat geval niet uitblijven en was voor Murad

¹¹³ Braun, *Stefan Lazarevic*, 58.

¹¹⁴ Nicaea is het huidige Iznik, 40 kilometer ten noordoosten van Bursa.

¹¹⁵ Chalkokondyles, 110.

¹¹⁶ Schreiner, *Kleinchroniken*, 419.

¹¹⁷ Kreutel, *Aşıkpaşazade*, 144. Bevestigd door: Magoulias, *Doukas*, 164-165; Schreiner, *Kleinchroniken*, 419; Philipides, *Sphrantzes*, 27-28; Braun, *Stefan Lazarevic*, 58-59; Artus, *Chalkokondyles*, 110.

reden genoeg om de Jonge Mustafa om te brengen. Het is echter ook mogelijk dat Murad, in lijn met de Osmaanse opvolgingstraditie, zijn broertje vermoordde zodra hij daar de kans voor kreeg.

Venetië

De komst van Timur Lenk in Anatolië had ook buiten Anatolië consequenties. In Thracië verschoven sommige grenzen. Zo werd Thessaloniki in 1402 weer een Byzantijnse stad. Tijdens de burgeroorlog kende Thessaloniki relatief weinig problemen. Na de burgeroorlog veranderde dat echter. Sultan Mehmed erkende bij zijn aantreden dat de stad Byzantijns was, maar bleek vastberaden om Thessaloniki opnieuw aan het Osmaanse Rijk toe te voegen. Mehmed ondernam plundertochten in de omgeving en, meestal kortdurende, belegeringen van de stad. Het lukte hem echter niet om de stad in handen te krijgen. Na de dood van Mehmed zette Murad dit beleid voort. Vanaf juni 1422 werd de stad belegerd. De inwoners van Thessaloniki achtten Venetië beter in staat om de stad te verdedigen tegen de Osmanen. Byzantium stemde daarin toe, waarop Thessaloniki in september 1423 werd overgedragen aan Venetië. Een einde aan de aanvallen leverde het echter niet op. Sterker nog, de aanvallen verhevigden juist. Murad verdubbelde zijn pogingen om de stad in handen te krijgen. Hij vond dat niet Venetië, maar hijzelf de vruchten had moeten plukken van de aanvallen.

In september 1423 zag Venetië de toekomst rooskleurig in. Het beheer van de stad was gunstig voor de handel, omdat Thessaloniki direct aan zee gelegen was. Bovendien hadden de Venetianen er vertrouwen in dat er spoedig een vredesverdrag met Murad gesloten zou worden. Allereerst werd er een ambassadeur naar de sultan gestuurd. Om de stad goed te kunnen verdedigen werden er snel wachters aangesteld, hulptroepen ingeschakeld en schepen met levensmiddelen gestuurd.¹¹⁸ De onderhandelingen over vrede verliepen echter buitengewoon moeizaam. Ruim een half jaar nadat Venetië de stad in handen had gekregen, in het begin van 1424, escaleerde de situatie. Ambassadeur Niccolo Giorgio werd gevangen genomen door de Osmanen. In april 1424

¹¹⁸ Thiriet, *Régestes*, 210.

werd Pietro Loredan als nieuwe ambassadeur naar de sultan gestuurd. Hij kreeg veel instructies, maar in de eerste plaats was het zijn missie om Giorgio vrij te krijgen. In ruil daarvoor mocht Loredan Murad een tribuut van 1000 tot 2000 ducaten per jaar aanbieden. Mocht hij niets gedaan krijgen, dan waren alle middelen geoorloofd: *Si, malgré toutes ces raisons, Loredan ne peut rien conclure, il continuera à causer tous les dommages possibles aux Turcs, sans quitter les détroits (des Dardanelles).*¹¹⁹ Eén van de middelen die Loredan in mocht zetten was de troonpretendent Ismaël. Ismaël beweerde een afstammeling van Osman te zijn en wel een greep naar de macht te willen doen. Venetië zag in hem een geschikt pressiemiddel, waarop ambassadeur Loredan de opdracht kreeg om te dreigen met de inzet van deze Ismaël, mochten de onderhandelingen ongunstig verlopen. Troonpretendent Ismaël zou, indien de Osmanen niet welwillend stonden tegenover de vrijlating van Giorgio, een opstand teweeg brengen in Europa of Anatolië. Daarbij zou hij steun van Venetië krijgen.¹²⁰

De missie van Loredan slaagde in geen enkel opzicht. Niccolo Giorgio werd niet vrijgelaten en de aanvallen op Thessaloniki verminderden geenszins. Desondanks horen we van Ismaël niets meer. Succesvol zal hij daarom niet geweest zijn. Al in juni van datzelfde jaar ging Venetië op zoek naar een nieuwe, effectievere bondgenoot. Ditmaal was het doel hoofdzakelijk om de druk op Thessaloniki te verlichten. De bevelhebber van de vloot kreeg de opdracht om te onderhandelen met Cuneid over een alliantie. Cuneid ging akkoord en nam de zoon van de vermoorde Mustafa met zich mee. Deze zoon van Mustafa kreeg geen naam in de bronnen. De Venetianen ondersteunden de twee met schepen en een financiële vergoeding. Hun taak was om alle Turkse schepen in de Dardanellen aan te vallen, maar alleen als de onderhandelingen over vrede met Murad op niets uit zouden lopen.¹²¹

[...] si la paix avec Murad se révèle impossible, le capitaine général peut accepter les offres de Djuneid et le prendre, lui, le fils de Mustafa et leur suite, à bord de ses galères. Tous ensemble, ils opéreront contre les Turcs de Murad. Puisque Djuneid

¹¹⁹ Thiriet, *Régestes*, 215.

¹²⁰ Thiriet, *Régestes*, 215.

¹²¹ Thessaloniki werd door de Turken vanaf de zeezijde aangevallen. Als Cuneid en consorten er in slaagden de Osmaanse vloot te vernietigen, dan zou de druk op Thessaloniki grotendeels wegvallen.

*offre de verser, pour quatre à cinq galères, une contribution de 1000 ducats par galère, le capitaine acceptera l'arrangement. On espère que Pietro Loredan réalisera avec Djuneid l'alliance souhaitée mais, de toutes façons, il devra combattre sans relache tous les navires turcs présents dans les Détroits.*¹²²

Ondertussen werd er ook onderhandeld met sultan Murad over de vrijlating van Niccolo Giorgio. Giorgio werd nog altijd gevangen gehouden en ook nu kwam het niet tot zijn vrijlating.

Helaas is onbekend hoe de missie van Cuneid afliep. Mogelijk was hij behoorlijk succesvol, want een jaar later probeerden de Venetianen een nieuwe alliantie met Cuneid te sluiten. Een nieuwe troonpretendent, genaamd Mustafa, werd aan die alliantie toegevoegd. Hij deed zich voor als de zoon van Bayezid. Het staat vast dat hij dat niet was: alle bronnen spreken van de executie van Mustafa, zoon van Bayezid, in 1422. Deze Mustafa en Cuneid moesten beide door Fantin Michiel, de Venetiaanse bevelhebber van de vloot, naar Thessaloniki gebracht worden. Wat Mustafa en Cuneid precies moesten doen, is onduidelijk. Mogelijk ging het, net als in 1424 om het aanvallen van Turkse schepen in de Dardanellen. Het zou kunnen dat hun taak meer dan dat omvatte, want als de missie van Mustafa en Cuneid kans van slagen zou hebben, zo luidde de opdracht aan Michiel, dan moest de vrede met Murad niet getekend worden.¹²³ Venetië was echter duidelijk niet op de hoogte van het feit dat Cuneid in 1424 vermoord werd door Murad II, toen hij probeerde Aydın te heroveren.¹²⁴

Mustafa handhaafde ook zonder Cuneid de alliantie met Venetië. In september 1425 trok hij ten aanval tegen de Osmaanse vloot, samen met de Venetiaanse bevelvoerder van de vloot Fantin Michiel. Die aanval werd gepareerd, waarbij veel soldaten van Michiel gewond raakten. Mustafa zelf moest in allerijl in veiligheid gebracht worden.¹²⁵ Het lijkt erop dat Mustafa daarna opnieuw de wapens oppakte in dienst van Venetië. Hij verdween echter onverwachts:

On the 6th of this month, pretexting his wish to go round Salonica to flush out an enemy outpost, Mustafa sallied forth with 30 horses and took up positions here and

¹²² Thiriet, *Régestes*, 218-219.

¹²³ Thiriet, *Régestes*, 225.

¹²⁴ Zachariadou, *Trade and crusade*, 89; Kreutel, *Aşıkaşazade*, 151-152.

¹²⁵ Thiriet, *Régestes*, 231.

*there outside. Finally, at nightfall, he disappeared and we do not know where he may have gone; we believe that he must have set off to seek his fortune.*¹²⁶

Naar alle waarschijnlijkheid had de inzet van Mustafa in 1425 te maken met de grootschalige belegering van Thessaloniki. Helaas spreken de bronnen elkaar tegen als het gaat om het jaar waarin die belegering plaatsvond. Sommige bronnen houden het op 1425, andere bronnen noemen 1426 als het jaar van de belegering. Als de belegering in 1425 was, dan was het bondgenootschap tussen Venetië en Mustafa hier vermoedelijk een reactie op. Was de belegering in 1426, dan zou Mustafa de belegering wel eens veroorzaakt kunnen hebben.¹²⁷ Zoals we eerder al zagen, kon steun aan een troonpretendent leiden tot represailles van de Osmanen. Thessaloniki doorstond de belegering, hoewel de situatie in de stad buitengewoon schrijnend was.

In de jaren die volgden leek het voor Venetië de goede kant op te gaan. In januari 1427 leek er een vredesverdrag met Murad in de maak te zijn. Vanwege de gunstige vooruitzichten werden er geen toezeggingen gedaan aan de anti-Osmaanse liga van Sigismund¹²⁸, keizer van het Heilige Roomse Rijk. Desondanks lukte het Venetië niet om Murad het verdrag te laten ondertekenen. In het voorjaar van 1428 stuurde de sultan een grote vloot naar de Egeïsche Zee. De vloot had geen grote consequenties voor Thessaloniki, maar evenmin was het een gunstige situatie. Thessaloniki stond nog altijd onder druk, doordat de stad kampte met een tekort aan voedsel en financiële middelen. Bovendien moest de verdediging van de stad altijd paraat staan. Een jaar later, in maart 1429, werd er opnieuw een groot Turks offensief verwacht. Vlak daarna werd Mustafa¹²⁹ naar Thessaloniki gebracht.¹³⁰ Het was de bedoeling dat deze Mustafa soldaten tot zijn beschikking zou krijgen, waarmee hij mee zou vechten in de slag die moest komen. Venetië hoopte dat veel Turkse soldaten van Murad over zouden lopen. *On est en droit d'espérer que le prince turc parviendra à débaucher*

¹²⁶ Iorga, *Notes et extraits*, 489.

¹²⁷ Balfour, *Symeon*, 176.

¹²⁸ Een initiatief van Sigismund, die de Osmanen gevaarlijk dicht in de buurt van zijn grenzen zag komen. Hij zocht steun in zijn strijd om de Osmanen op afstand te houden en benaderde daarvoor verschillende mogendheden in de regio. Eén van de potentiële deelnemers aan deze liga was Venetië.

¹²⁹ Iemand die zich voordeed als troonpretendent Mustafa, zoon van Bayezid. Mogelijk was hij dezelfde Mustafa als in 1425.

¹³⁰ Thiriet, *Régestes*, 259.

*bon nombre de soldats turcs de Murad, ne serait-ce que par son courage personnel; on peut donc mettre sous ses ordres un certain nombre de prisonniers turcs, qui auraient manifesté leur hostilité au sultan.*¹³¹ Op 15 mei werd Thessaloniki aangevallen. De belegering sleepte zich voort, terwijl de inwoners van de stad ernstig leden. Venetië wilde Thessaloniki nog altijd niet opgeven. Op 29 maart 1430 viel de stad dan toch in Osmaanse handen. De vele mislukte bondgenootschappen met troonpretendenten waren voor Venetië geen aanleiding om niet opnieuw een troonpretendent in te zetten. Een maand later dreigde Venetië met het steunen van Cafer Bey, die beweerde een zoon van Bayezid te zijn. De vrede met Murad was namelijk nog altijd niet getekend.¹³²

¹³¹ Thiriet, *Régestes*, 259.

¹³² Thiriet, *Régestes*, 272.

Hoofdstuk 3

Inter- en intradynastieke competitie, 1415-1430

In de 14e eeuw was het hoofdzakelijk het Byzantijnse Rijk dat te maken had met intradynastieke competitie. Hoewel de Osmaanse opvolgingstraditie wel aanleiding gaf voor strijd, werd de positie van een sultan, zodra die aangesteld was, bijna nooit meer serieus in twijfel getrokken.¹³³ De periode 1415-1430 bracht daar verandering in. Toen werd de positie van eerst Mehmed I en daarna van Murad II bedreigd door een serie troonpretendenten. Ondanks de, bij vlagen serieuze, bedreiging die er van de troonpretendenten uit ging, slaagden Mehmed en Murad er allebei in hun troon te verdedigen. Het waren niet alleen de troonpretendenten die een gevaar vormden. De bondgenootschappen die de troonpretendenten aan gingen betekenden dat er in sommige gevallen coalities ontstonden, die zich tegen het Osmaanse Rijk keerden. Het Byzantijnse Rijk was zo'n bondgenoot, evenals Venetië. Dat brengt me tot de vraag in hoeverre de troonpretendenten in de periode 1415-1430 zowel kenmerkend waren voor intradynastieke als interdynastieke competitie. Aan de hand van een analyse van de troonpretendenten zelf, hun wisselwerking met het Osmaanse Rijk en de rol die onder andere het Byzantijnse Rijk speelde in deze periode zal ik trachten die vraag te beantwoorden.

Eén van de belangrijkste factoren voor het slagen van een troonpretendent was zijn machtsbasis. Zonder enige twijfel had hij partners nodig die hem steunden en vooral militaire ondersteuning leverden. Veel troonpretendenten zochten die hulp over de grenzen. Daarnaast moesten zij ook onder de bevolking een zekere machtsbasis hebben. Er zijn grote verschillen tussen de troonpretendenten zichtbaar als het gaat om hun machtsbasis. Mustafa en de Jonge Mustafa waren er beide in geslaagd een aanzienlijk aantal bondgenoten om zich heen te verzamelen. Tevens zijn er aanwijzingen dat in ieder geval Mustafa kon rekenen op steun van de bevolking in enkele

¹³³ Alleen Murad I kreeg hiermee te maken, tijdens de opstand van prins Savci. Zie voor een bespreking van die opstand het eerste hoofdstuk, pagina 17-18.

regio's. Wallachije, Venetië, het emiraat Karaman, Cuneid en niet te vergeten Byzantium hadden zich achter Mustafa geschaard. Al deze bondgenoten konden Mustafa militair ondersteunen. Van Cuneid, het Byzantijnse Rijk en Wallachije is bekend dat zij dat ook deden. Hoe de steun van Venetië en Karaman er precies uitzag is onduidelijk. Het bondgenootschap met Cuneid was in zoverre een slimme zet, dat Cuneid een aanzienlijke machtsbasis in west-Anatolië had, in Aydin. Vermoedelijk was Mustafa zelf populair onder de bevolking van Thracië. Hij had een aanzienlijke groep *yayas* tot zijn beschikking. Deze *yayas* waren vermoedelijk gewone boeren, die in ruil voor militaire diensten aan Mustafa land in bruikleen kregen. De *yayas* fungeerden op campagne als voetsoldaten.¹³⁴ Dit impliceert tevens dat Mustafa land in bezit had, anders kon hij het namelijk niet in bruikleen geven aan de *yayas*. Waar dit geweest moet zijn is onduidelijk, maar Thracië is aannemelijker dan Anatolië, vanwege Mustafa's latere heerschappij in Thracië. Er zijn meer aanwijzingen dat Mustafa kon rekenen op steun van de bevolking. Vermoedelijk opende de bevolking van Edirne de poorten voor Mustafa in 1421, maar het is onduidelijk of de bevolking van die stad ook in 1422 nog achter Mustafa stond.¹³⁵

De Jonge Mustafa werd hoofdzakelijk ondersteund door het Byzantijnse Rijk. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat hij ook de emiraten Karaman en Germiyan achter zich had weten te krijgen. Het is aannemelijk dat de Jonge Mustafa tevens een huurlingleger met zich mee bracht. Daarmee verscheen hij voor de poorten van Nicaea. De bronnen lijken te impliceren dat het leger echter niet ingezet hoefde te worden. De bevolking verwelkomde de Jonge Mustafa in de stad.¹³⁶ Dat duidt erop dat de Jonge Mustafa op de steun van de inwoners van Nicea kon rekenen. Toch was die steun onvoldoende om hem te beschermen tegen Murad.

De latere troonpretendenten waren duidelijk op andere wijze georganiseerd. Zij verbonden zich uitsluitend aan Venetië. Dat roept de vraag op of Venetië deze troonpretendenten zelf creëerde, of dat deze troonpretendenten zichzelf ook vóór het bondgenootschap als troonpretendent zagen en

¹³⁴ Pal Fodor, 'Ottoman warfare 1300-1453', 213.

¹³⁵ Artus, *Chalkokondyles*, 107; Kreutel, *Asikpasazade*, 136, 141.

¹³⁶ Artus, *Chalkokondyles*, 110.

zich op die wijze manifesteerden. We weten echter zo weinig over deze troonpretendenten, dat die vraag niet te beantwoorden is. Venetië voorzag de troonpretendenten in ieder geval van schepen en een financiële vergoeding. De meeste troonpretendenten kregen daarnaast ondersteuning van de Venetiaanse vloot. Soms kreeg de troonpretendent zelfs een legerenheid toebedeelt, zoals in 1429 het geval was. Dit alles duidt erop dat de troonpretendenten die vanaf 1423 opereerden geen serieuze machtsbasis hadden. Dit gebrek aan ondersteuning roept tevens vragen op over de legitimiteit van deze serie troonpretendenten. Over de legitimiteit van Mustafa en de Jonge Mustafa bestaat weinig twijfel. De bronnen en literatuur zijn het erover eens dat Mustafa een zoon van Bayezid I was, terwijl de Jonge Mustafa een zoon van Mehmed I was. Dat lijkt ook te worden bevestigd door de steun van de lokale bevolking. Van in ieder geval één andere troonpretendent lijkt het aannemelijk dat hij een lid van de dynastieke familie was. In 1424 gingen Cuneid en de zoon van de vermoorde troonpretendent Mustafa samen een bondgenootschap aan met Venetië. Als hij inderdaad een zoon van Mustafa was, dan was hij tevens een lid van de dynastieke familie. Voor de overige troonpretendenten is dat twijfelachtig. In 1424 en 1429 was er een troonpretendent die zich voordeed als Mustafa, zoon van Bayezid, maar dat was hij zeker niet. Het is daarom onwaarschijnlijk dat deze man tot de dynastieke familie behoorde. Resten nog Ismaël en Cafer. Cafer beweerde een zoon van Bayezid te zijn, maar dat wordt door de literatuur niet ondersteund. Kastritsis noemt, naast de strijdende broers tijdens de burgeroorlog, nog drie zonen van Bayezid. Cafer hoort daar echter niet bij.¹³⁷ Ismaël was de eerste troonpretendent waar Venetië mee in zee ging na de overname van Thessaloniki. Ismaël lijkt Venetië zelf benaderd te hebben, waar de andere troonpretendenten vermoedelijk benaderd werden door Venetië.¹³⁸ Dat maakt het misschien aannemelijker dat Ismaël tot de Osmaanse dynastieke familie behoorde, maar twijfel overheerst. In de literatuur wordt niemand afkomstig van de Osmaanse dynastie Ismaël genoemd.

Byzantium was voor de eerste twee troonpretendenten, Mustafa en de Jonge Mustafa, een belangrijke bondgenoot. Toch was het motief voor deze twee bondgenootschappen verschillend. Na

¹³⁷ Kastritsis, *Sons of Bayezid*, 41.

¹³⁸ Thiriet, *Régestes*, 215.

de Osmaanse burgeroorlog kwamen keizer Manuel II en zijn zoon Johannes VIII, geheel passend in de Byzantijnse traditie, tegenover elkaar te staan. Manuel probeerde bovenal een goede relatie met het Osmaanse Rijk te onderhouden, terwijl Johannes aan het hoofd lijkt te hebben gestaan van een 'warparty'. Johannes koos een meer agressieve lijn, die zich zowel tegen de Osmanen als tegen Europese mogendheden keerde. Het aangaan van een bondgenootschap met troonpretendent Mustafa paste niet in het beleid dat Manuel voerde, maar des te meer bij het beleid dat Johannes propageerde. Johannes zag Mustafa als een ideale mogelijkheid om het Osmaanse Rijk te verzwakken: net als tijdens de burgeroorlog zou de Osmaanse intradynastieke strijd de druk op het Byzantijnse Rijk kunnen verlichten. Dat het Johannes was die een bondgenootschap sloot met Mustafa wordt door de bronnen ingegeven. Het bondgenootschap met Mustafa leverde Byzantium echter niets op. Sterker nog, het was uiteindelijk Manuel die alle zeilen bij moest zetten om de Osmanen ervan te weerhouden Thessaloniki te belegeren. Dat lukte, met de belofte dat Mustafa en Cuneid gevangen gehouden zouden worden.

De dood van Mehmed in 1421 leverde aan het Byzantijnse hof veel discussie op. Manuel had met Mehmed afgesproken Mustafa en Cuneid in ieder geval tot diens dood gevangen te houden. Nu Mehmed overleden was, konden de twee opstandelingen in theorie vrijgelaten worden. Hoewel de vrijlating een heikel punt was, ging de discussie hoofdzakelijk om de vraag welke Osmaanse troonopvolger gesteund zou moeten worden. Manuel en Johannes kwamen in die discussie lijnrecht tegenover elkaar te staan. Met hen raakte het hof, Byzantijnse bestuurders en aristocraten ook erg verdeeld over de kwestie. Dat wordt geïmpliceerd door de woorden die Sphrantzes gebruikt, waarmee hij aangeeft dat de kwestie het Byzantijnse hof erg bezig hield.

*Immediately new cares, deliberations, and meetings followed to decide whether to maintain a friendship with Mehmed's son, Murad, and accept him as Mehmed's successor, as was demanded by the sworn treaty, or whether to bring Mustafa from Mistra, make him sultan in Thrace, and give Asia Minor to Murad.*¹³⁹

¹³⁹ Philipides, *Sphrantzes*, 26.

Manuel toonde zich een voorstander van goede betrekkingen met de Osmanen, in lijn met het beleid dat hij vanaf zijn troonsbestijging voerde. Hij voelde er weinig voor om een mogelijk conflict te veroorzaken door Mustafa vrij te laten. Johannes daarentegen zette zich sterk af tegen het pro-Osmaanse beleid van zijn vader. Hij wist zich bovendien gesteund door belangrijke staatslieden, waaronder Demetrios Kantakouzenos.¹⁴⁰ Wat de doorslag gaf was de belofte van Mustafa dat hij, in ruil voor steun, Byzantium de stad Gallipoli zou schenken.¹⁴¹ Manuel bevond zich in een positie waarin hij weinig medestanders had. Het hof had grotendeels kant gekozen voor Johannes. Daaruit bleek bovenal de wens van velen om het strategisch gelegen Gallipoli weer in handen te krijgen. Tevens toonde de grote aanhang van Johannes de eindeloze discussie over het beleid ten aanzien van de Osmanen. Het was immers een protest tegen de pro-Osmaanse politiek van Manuel. Manuel bleef wijzen op het belang van allianties, maar erkende zijn nederlaag na langdurig gesteggel: *Finally, our holy emperor yielded, transferred his authority over to his son, and said: 'Do as you wish, my son. I am an old man, ill and close to death. I have handed over the empire and its affairs to you. Deal with them as you please.'*¹⁴²

De vrijlating van Mustafa werd voor Byzantium een fiasco. Gallipoli kwam niet meer in Byzantijnse handen. Belangrijker nog was dat Byzantium de toorn van Murad over zich heen kreeg. Toen Mustafa verslagen was, wendde Murad zich tot Byzantium. Een half jaar durende belegering van Constantinopel was het gevolg. Johannes en zijn gevolg waren dusdanig in diskrediet geraakt door het fiasco, dat Manuel ruim baan en steun van de Byzantijnse bestuurlijke elite kreeg om te handelen. Ondanks zijn hoge leeftijd en mogelijk zwakke gezondheid¹⁴³ vond Manuel het noodzakelijk om zelf de touwtjes weer in handen te nemen. Persoonlijk regelde hij de komst van de Jonge Mustafa. Hoewel de Jonge Mustafa vrij snel geëlimineerd werd door Murad, was het doel van Byzantium wel bereikt. De belegering van Constantinopel kwam tot een einde. Ook in het najaar van

¹⁴⁰ Balfour, *Symeon*, 140-141; Philipides, *Sphrantzes*, 26. Demetrios Kantakouzenos was familie van Johannes VI Kantakouzenos. Hij behoorde tot de elite van Constantinopel en was betrokken bij het Byzantijnse bestuur. Op welke manier wordt in de literatuur niet duidelijk.

¹⁴¹ Philipides, *Sphrantzes*, 26; Balfour, *Symeon*, 140-141; Artus, *Chalkokondyles*, 107.

¹⁴² Philipides, *Sphrantzes*, 26; bevestigd door Artus, *Chalkokondyles*, 106.

¹⁴³ Manuel kreeg een beroerte in 1422.

1423 zat Manuel nog in het zadel. In november stuurde hij Johannes naar Venetië en Hongarije, op zoek naar militaire ondersteuning. Ondertussen bleef Manuel proberen een vredesverdrag met Murad te sluiten.¹⁴⁴ Manuel vervolgde zijn passieve, vredelievende strategie richting het Osmaanse Rijk, zoals hij die sinds zijn troonsbestijging uitvoerde.

Als we de balans opmaken valt op dat Byzantiums steun aan Mustafa de relatie met het Osmaanse Rijk geen goed heeft gedaan. Met name de vrijlating van Mustafa van 1421 had serieuze consequenties, namelijk de belegering van Constantinopel. Bovendien werd het doel van het bondgenootschap niet bereikt, namelijk om Gallipoli opnieuw in handen te krijgen. Deze nederlaag maakte nog maar eens duidelijk dat een troonpretendent geen middel was dat te pas en te onpas ingezet kon worden. Toch kon een troonpretendent ter verdediging buitengewoon zinvol zijn, zoals door de Jonge Mustafa geïllustreerd werd. Het doel, de beëindiging van de belegering van Constantinopel, heiligde in dit geval de middelen ongeacht de risico's die dat met zich meebracht. In feite gold datzelfde voor Venetië. Voor Venetië was handel het allerbelangrijkste en die moest daarom beschermd worden. De stad Thessaloniki was dus eigenlijk van ondergeschikt belang. Maar de overname van de stad in 1423 had wel consequenties voor de handelsrelatie tussen Venetië en het Osmaanse Rijk. Tenslotte was de woede van Murad zowel tegen Thessaloniki als tegen haar vorst gericht: Venetië. Om de handel te beschermen probeerde Thessaloniki hoofdzakelijk door middel van diplomatie de relatie te herstellen. Er zijn in ieder geval vijf verschillende ambassadeurs naar de Osmaanse sultan gestuurd in de periode 1423-1430: Niccolo Giorgio, Pietro Loredan, Fantin Michiel¹⁴⁵, Benedetto Emo en Giacomo Dandolo. Het lijkt erop dat deze ambassadeurs vrijwel permanent aan het Osmaanse hof verbleven, wachtend op nieuwe instructies van Venetië. Venetië ging heel ver in de aanbiedingen die ze deed aan Murad. Aanbod volgde op aanbod, zelfs oplopend tot 300.000 aspers per jaar en de aanstelling van een *kadi* in overwegend christelijk Thessaloniki.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Schreiner, *Kleinchroniken*, 425.

¹⁴⁵ Hij was bevelvoerder van de vloot, maar blijkbaar tevens ambassadeur. Hij onderhandelde in 1426 over vrede.

¹⁴⁶ Thiriet, *Régestes*, 245.

Daarnaast werden er veelvuldig ambassadeurs naar andere hoven gestuurd, onder andere naar Manuel Palaiologos en Sigismund.

De troonpretendenten vormden een aanvulling op deze strategie. Zij werden onderdeel van diplomatie, omdat zij fungeerden als pressiemiddel tijdens onderhandelingen. Toen de nood ondraaglijk hoog werd in Thessaloniki en Venetië ongetwijfeld het geloof in een goede afloop aan het verliezen was, kreeg de inzet van troonpretendenten een ander karakter. Vanaf 1425 kreeg de inzet van troonpretendenten een agressiever karakter. De troonpretendenten kregen de beschikking over soldaten en werden geacht actief mee te vechten. Desondanks konden zij nog altijd niet rekenen op de steun van de bevolking van Thessaloniki. Een gedeelte van de bevolking zag in 1423 al niets in de overname van de stad door Venetië. Liever hadden zij direct een overgave aan de Osmanen gezien. Het aantal voorstanders van een overgave aan de Osmanen liep snel op. Op allerlei manieren probeerden inwoners te vluchten. Dat was ongetwijfeld mede ingegeven door het schrijnende gebrek aan voedsel in de stad. Al vanaf 1423 liepen inwoners van Thessaloniki over naar de Osmanen. Tijdens belegeringen lieten mensen zich aan touwen over de stadsmuren zakken, om zich over te geven aan de Osmanen. Schattingen van het aantal vluchtelingen zijn er niet. Wel weten we dat Thessaloniki in 1423 40.000 inwoners telde, terwijl dat er in 1430 nog maar 7.000 waren.¹⁴⁷ Tevens beschrijven de bronnen de ongewilligheid van inwoners om hun stad te verdedigen, zowel als het gaat om militaire verdediging of de financiering ervan. Het was natuurlijk niet zo dat de inwoners invloed hadden op het bondgenootschap van hun machthebber met een troonpretendent. Maar het is moeilijk voor te stellen dat dit gebrek aan motivatie bijgedragen heeft aan de verdediging van de stad.

Voor het Osmaanse Rijk waren de gevolgen van de troonpretendenten beperkt. Toch zijn er een aantal hachelijke momenten geweest, bijvoorbeeld toen Mustafa Edirne in had genomen en een emiraat uitriep in Thracië. Dat Mustafa zelfs munten in zijn naam heeft geslagen bevestigt de dreiging die er van hem uitging. Murad had echter meer problemen, waaronder de erfenis van zijn

¹⁴⁷ Peter Charanis, 'Internal strife in Byzantium', 211.

vader Mehmed. In Chalkokondyles is een opvallende passage te vinden. Hij vertelt daarin dat Mehmed het rijk na zijn dood wilde verdelen tussen Murad en Mustafa. Murad zou het Europese deel krijgen, Mustafa het Aziatische.

*Toutes lesquelles choses il faisoit, afin de pourvoir à l'advenir au fait de son fils Amurat, qui estoit l'aisné, & auquel il avait destiné l'Empire de l'Europe apres sa mort; comme à Mustapha son autre fils, celuy de l'Asie.*¹⁴⁸

Het ging hier om de Jonge Mustafa, de zoon van Mehmed. We weten dat Manuel de Jonge Mustafa vond in het oosten van Anatolië, begeleid door een hoffunctionaris genaamd Ilyas. Hoewel de Jonge Mustafa de troon wel probeerde op te eisen, deed hij dat pas na steun van Byzantium. Vermoedelijk had hij toen al wel de steun van de emiraten Germiyan en Karaman.

Het zou bijzonder zijn als Chalkokondyles het bij het rechte eind had. Niets in de literatuur wijst er op dat er eerder in de geschiedenis van het Osmaanse Rijk is afgeweken van de opvolgingstraditie, zelfs niet tijdens de burgeroorlog. Mehmed koos er tijdens de burgeroorlog voor om tot de dood met zijn broers te strijden om het sultanaat. Desondanks zou Mehmeds keuze om het grondgebied te verdelen onder zijn zonen wel rationeel te verklaren zijn. Het kostte Mehmed veel tijd en moeite om de gebieden te heroveren die tijdens de burgeroorlog verloren waren gegaan. Bovendien was de oorlog voor alle betrokkenen, ook voor de bevolking, destructief geweest. Het zou kunnen dat, gezien zijn ervaringen, Mehmed zijn zonen de ellende van een opvolgingsstrijd wilde besparen.

Er is echter een bron die Chalkokondyles tegen spreekt. In Doukas valt te lezen dat het de wens van sultan Mehmed was dat na zijn dood twee van zijn drie zonen naar het Byzantijnse hof gestuurd moesten worden. Murad zou de enige zijn die aan het Osmaanse hof zou blijven en daarmee de onbetwiste troonopvolger zou zijn. Murad weigerde echter om aan zijn vaders wens te voldoen.¹⁴⁹ Inderdaad kennen we drie zonen van Mehmed: Murad, de Jonge Mustafa en een derde zoon die noch in de bronnen, noch in de literatuur een naam krijgt. Die derde zoon werd namelijk

¹⁴⁸ Artus, *Chalkokondyles*, 102.

¹⁴⁹ Magoulias, *Doukas*, 129.

door Murad vermoord, direct na de dood van Mehmed. Manuel was op de hoogte van Mehmeds wens en probeerde Murad daar aan te houden.

His primary purpose, however, was to remind Murad of his father's last will and testament in which he requested that his two remaining sons be entrusted to the care of the emperor. If Murad desired to continue in the bonds of concord and love with the emperor as his father had done before him, then he must honor his father's last wish. If Murad, however, refused to deliver his brothers to the emperor and to abide by his father's provisions, Manuel threatened to install another in Murad's place as ruler of Macedonia, the Chersonese, and all of Thrace. Soon he would be the ruler of Asia and all the East as well. He had Mustafa in mind.¹⁵⁰

De druk die Byzantium op Murad uit kon oefenen was echter onvoldoende om Murad te doen zwichten. Ook dreigen met het steunen van Mustafa was niet genoeg.¹⁵¹

Chalkokondyles en Doukas zijn op dit vlak niet met elkaar te verenigen. Als Mehmed drie zonen had en alleen Murad bij zich hield, dan is het niet mogelijk dat Mehmed zowel Murad als Mustafa als troonopvolger had bestempeld. Evengoed kwam niet tot een deling van het Osmaanse Rijk. De Jonge Mustafa werd in Nicaea vermoord door zijn broer Murad. Aanwijzingen dat de Jonge Mustafa een serieuze claim, vanuit Nicaea, had gelegd op Anatolië heb ik niet kunnen vinden. Zo zijn er bijvoorbeeld geen munten gevonden die in zijn naam geslagen zijn.

Voor het Osmaanse Rijk kwam er geen rust na de destructieve burgeroorlog. Hoewel het hier onderbelicht is gebleven, slaagden Mehmed en Murad er al spoedig in om de herstelde emiraten in west-Anatolië voor de tweede maal toe te voegen aan het Osmaanse Rijk. Zij zagen zich echter gedwongen om hun aandacht te verdelen. De serie troonpretendenten vormden een bedreiging voor beide sultans, waarbij Mustafa het meest succesvol was als troonpretendent. Zowel Mustafa als de Jonge Mustafa waren voor Mehmed en Murad rivalen om serieus te nemen en daarmee goede voorbeelden van intradynastieke competitie. Dit in tegenstelling tot de troonpretendenten die een

¹⁵⁰ Magoulias, *Doukas*, 132.

¹⁵¹ Magoulias, *Doukas*, 129-132.

bondgenootschap met Venetië aangingen. Zij wisten veel minder effect te sorteren, mogelijk omdat hun legitimiteit in twijfel getrokken werd. Voor het Byzantijnse Rijk, één van de bondgenoten van Mustafa en de Jonge Mustafa, waren de troonpretendenten een wisselend succes. Door het bondgenootschap met de Jonge Mustafa kwam de belegering van Constantinopel tot een einde. Het bondgenootschap met Mustafa leek eveneens veelbelovend, maar pakte minder goed uit. Bovendien leverde geen van de troonpretendenten de intradynastieke strijd op waar Byzantium vermoedelijk wel op had gehoopt.

Conclusie

De rivaliteit tussen het Osmaanse en Byzantijnse Rijk in de 14^e en eerste helft van de 15^e eeuw beperkte zich niet tot het slagveld. Ook op andere vlakken probeerden beide mogendheden elkaar te verzwakken of een hak te zetten. Zowel het Osmaanse als het Byzantijnse Rijk kreeg te maken met intradynastieke competitie. In de eerste plaats heb ik geanalyseerd hoe intradynastieke competitie zich aan beide zijden van de grens manifesteerde. Beide mogendheden, en in sommige gevallen individuen, probeerden van de verdeeldheid binnen de rivaliserende dynastieke familie te profiteren. Deze interdynastieke competitie was tevens onderwerp van mijn scriptie. Meer specifiek heb ik de periode 1415-1430 onder de loep genomen, een periode waarin het Osmaanse Rijk te maken kreeg met intradynastieke competitie.

In Byzantium vertoonde de gehele 14^e eeuw een proces van intradynastieke competitie. Ook in de 15^e eeuw speelde intradynastieke competitie een belangrijke rol aan het Byzantijnse hof. Voor het Osmaanse Rijk beperkte intradynastieke competitie zich grotendeels tot de periode 1402-1430. Daarnaast gaf de dood van een sultan altijd aanleiding voor intradynastieke competitie. Het karakter van de periode 1402-1413 was duidelijk anders dan dat van de periode 1415-1430. In de periode 1402-1413 ging het om een opvolgingsstrijd, terwijl in de periode 1415-1430 de positie van de sultan in twijfel werd getrokken. Er is geen overtuigend bewijs dat het Byzantijnse Rijk zich bemoeide met Osmaanse opvolgingskwesties. Byzantium hield er gedurende de 14^e eeuw een passief beleid op na, waarbij naar een goede relatie met het Osmaanse Rijk gestreefd werd. Het manipuleren van de Osmaanse opvolgingsstrijd paste duidelijk niet in dit beleid.

Dat Byzantium zich afzijdig hield, had mogelijk niet uitsluitend met het gevoerde beleid te maken. Het Byzantijnse Rijk werd in de 14^e eeuw gekenmerkt door ernstige verdeeldheid. Door die verdeeldheid kon Byzantium vaak niet snel en eenduidig reageren. Alle Byzantijnse regeringen in de 14^e eeuw kregen te maken met interne rivaliteit. Het meest in het oog springende geval van intradynastieke competitie was de strijd over de voogdij van Johannes V Palaiologos tussen Johannes

Kantakouzenos en Anna van Savoie. Toen Johannes Palaiologos volwassen was, werd de strijd vervolgd tussen hemzelf en Johannes Kantakouzenos. Uiteindelijk duurde dit conflict veertien jaar, van 1341 tot 1354, waar ook de bevolking in meegesleurd werd. Zo was de Zelotenrevolutie in Thessaloniki een direct gevolg van het conflict tussen Kantakouzenos en Palaiologos. Een ander conflict wat duidelijk in het oog sprong was het bondgenootschap tussen de Byzantijnse prins Andronikos IV en de Osmaanse prins Savcı, die gezamenlijk hun beide vaders van de troon wilden stoten. Dit is tevens het enige voorbeeld van Osmaanse intradynastieke competitie, buiten de periode 1415-1430, waarbij de positie van de heersende sultan bedreigd werd. Murad I en Johannes V Palaiologos sloten in reactie op hun rebelse zonen eveneens een bondgenootschap. Murad liet het daar niet bij, want na de pacificatie van de opstand van de twee prinsen, ging hij een bondgenootschap aan met Andronikos en vervolgens weer met Johannes. Hier is heel duidelijk zichtbaar dat Byzantijnse intradynastieke competitie uitgespeeld werd door de Osmanen. Het Osmaanse Rijk had daar profijt van. Andronikos IV zag zich in 1376 gedwongen om het strategisch gelegen Gallipoli aan Murad af te staan, waarmee de Osmanen toegang kregen tot het Europese vasteland. Eerder al had Orhan op deze manier een fort in de buurt van Gallipoli in handen gekregen. Toch lag het succes van de Osmanen niet eens zozeer in het territoriale gewin, want dat was welbeschouwd vrij beperkt. De overname van Gallipoli door het manipuleren van intradynastieke competitie was een enorm succes, maar was redelijk uniek. Het succes van de Osmanen lag veel meer in het in stand houden van de Byzantijnse verdeeldheid. Door de continue afleiding van intradynastieke competitie, was er minder aandacht voor het buitenlandse beleid.

De Slag bij Ankara betekende het voorlopige einde van de Osmaanse bemoeienis bij de Byzantijnse intradynastieke competitie. Tijdens de Osmaanse burgeroorlog vochten vier zonen van Bayezid om de troon. Mehmed slaagde er in 1413 in om te strijd te beslechten, waarmee hij de troon opeiste. Hij werd echter ook in de periode die op de burgeroorlog volgde op de proef gesteld, evenals zijn zoon Murad II. Mustafa was de eerste en meest gevaarlijke troonpretendent. Hij lanceerde een opstand in 1415 en 1416, waarbij hij zich gesteund zag door Wallachije, het emiraat

Karaman, Venetië, Servië en Byzantium. Cuneid was eveneens een bondgenoot van Mustafa, waarbij hij zich opstelde als *partner in crime*. Het leger van Mustafa en Cuneid kon niet op tegen de Osmanen. Mustafa en Cuneid vluchtten naar Thessaloniki, waar ze onderdak kregen. Dit was echter niet het einde van Mustafa als troonpretendent. Na de dood van Mehmed I werden Mustafa en Cuneid vrijgelaten, waarna zij hun bondgenootschap voortzetten. Byzantium steunden hen daarin. Mustafa slaagde erin om Thracië op te eisen en installeerde zich in Edirne. Zijn bewind was echter geen lang leven beschoren. Murad II slaagde er na een militair treffen in Anatolië in Mustafa gevangen te nemen en te executeren. Mustafa werd als troonpretendent opgevolgd door zijn neef, de Jonge Mustafa. Hij werd door het Byzantijnse Rijk naar west-Anatolië gehaald, in de hoop dat Murad met dit gevaar op komst de belegering van Constantinopel zou beëindigen. Byzantium slaagde in zijn opzet. Desondanks leverde de Jonge Mustafa geen ernstige bedreiging voor Murad op.

In 1423 werd Thessaloniki een Venetiaanse stad. Hoewel Venetië alle vertrouwen had in de overname van de stad, bleek dat vertrouwen al snel onterecht. De Osmanen bestookten de stad vrijwel onuitputtelijk. In reactie daarop sloot Venetië een aantal bondgenootschappen met mannen die beweerden tot de Osmaanse dynastieke familie te behoren. Zonder uitzondering hadden deze bondgenootschappen tot doel om de gevangen genomen ambassadeur Niccolo Giorgio vrij te krijgen en de druk op Thessaloniki te verlichten. Erg succesvol waren deze troonpretendenten niet. In 1430 bracht een Osmaanse belegering een einde aan de Venetiaanse heerschappij over de stad.

In Byzantium had de vrijlating van Mustafa na de dood van Mehmed wederom aanleiding gegeven voor intradynastieke competitie. Manuel II Palaiologos wilde de goede relatie met de Osmanen niet op het spel zetten, terwijl zijn zoon Johannes VIII de vrijlating van Mustafa als een kans zag om de Osmanen te verzwakken. Dat zou Byzantium bovendien wat opleveren, namelijk de stad Gallipoli. Zo bleek intradynastieke competitie ook interdynastieke competitie teweeg te brengen. Dit was de enige keer dat Byzantium een offensieve strategie hanteerde ten aanzien van het Osmaanse Rijk. De inzet van de Jonge Mustafa was duidelijk defensief van aard, omdat Constantinopel belegerd werd.

Ook de Venetianen hanteerden een defensieve strategie bij de inzet van troonpretendenten. Die troonpretendenten moesten namelijk allemaal de druk op Thessaloniki verlichten, ofwel door strijd te leveren, ofwel door als afleidingsmanoeuvre te fungeren.

Voor het Osmaanse Rijk was de dood van Mehmed om verschillende redenen een belangrijk moment. Mehmeds overlijden gaf aanleiding voor intradynastieke competitie, terwijl dat mogelijk niet de bedoeling was. Er zijn aanwijzingen dat Mehmed het Osmaanse Rijk wilde verdelen tussen zijn zoons Murad en de Jonge Mustafa. Zijn vaders wens weerhield Murad er niet van de Jonge Mustafa te doden, zij het met wat vertraging door toedoen van de opstand van Mustafa. Op deze manier werd intradynastieke competitie door Murad snel geëlimineerd.

Als we de balans opmaken kunnen we stellen dat het Byzantijnse Rijk ernstig te lijden had onder intradynastieke competitie. De verdeeldheid binnen de dynastieke familie had eveneens consequenties voor het Byzantijnse Rijk in zijn geheel. Zo groeiden Constantinopel en Thessaloniki nog verder uit elkaar, waarbij Thessaloniki fungeerde als springplank voor troonpretendenten. Het Osmaanse Rijk speelde handig in op deze Byzantijnse verdeeldheid. De manipulatie van een conflict leidde in sommige gevallen tot territoriale winst. Het grootste succes was echter dat het Osmaanse Rijk Byzantium op deze manier bezig kon houden, waardoor het Byzantijnse Rijk niet in staat was om zich effectief te verdedigen tegen de Osmanen.

Andersom was er in ieder geval één succes. Met de steun aan de Jonge Mustafa kon de belegering van Constantinopel tot een einde gebracht worden. De Jonge Mustafa noch Byzantium slaagden er echter in de Osmanen te verzwakken. De enige die dat wel kon was Mustafa, maar ironisch genoeg verzwakte Mustafa ook het Byzantijnse Rijk doordat hij zowel oorzaak van intra- als interdynastieke competitie was. Hij heerste korte tijd over Thracië, maar dat leverde het Byzantijnse Rijk weinig op. Eerst Mehmed en na hem Murad traden sterk naar buiten, zonder twijfel of verdeeldheid. Dat maakte dat de troonpretendenten relatief weinig effect konden sorteren en tevens dat er voor het Byzantijnse Rijk weinig te halen viel.

Bibliografie

Bronnen

Artus, Thomas, *L'histoire de la décadence de l'empire grec et établissement de celui des Turcs par Chalcondile* (Parijs 1650).

Balfour, David, *Politico-historical works of Symeon, Archbishop of Thessalonica* (Wenen 1979).

Braun, Maximilian, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic* (Den Haag 1956).

Dölger, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches von 565-1453* (München 1924).

Iorga, Nicolae, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle* (Parijs 1899).

Kreutel, Richard F., *Vom hirtenzelt zur hohen pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik "Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses 'Osman'" vom Derwisch Ahmed, genannt 'Aşık-Paşa-Sohn* (Graz 1959).

Lannoy, Ghillebert de, *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy* (Leuven 1878).

Magoulias, Harry, *The decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doucas* (Detroit 1975).

Nikolaos Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles: a translation and commentary of the Demonstration of histories. Book I-III* (Athene 1996).

Philipides, Marios, *The fall of the Byzantine Empire. A chronicle by George Sphrantzes 1401-1477* (Amherst 1980).

Schreiner, Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken* (Wenen 1975).

Thiriet, F., *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie* (Parijs 1959).

Literatuur

Balard, Michel, 'Latins in the Aegean and the Balkans (1300-1400)' in: Shepherd, Jonathan, *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492* (Cambridge 2008) 834-851.

Barker, John W., *Manuel II Palaeologus (1391-1425): a study in late Byzantine statesmanship* (New Brunswick 1969).

Barker, John W., 'Late Byzantine Thessalonike: a second city's challenges and responses', *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003) 5-33.

Barker, Ernest, *Social and political thought in Byzantium from Justinian I to the last Palaeologus: passages from Byzantine writers and documents* (Londen 1961).

Bryer, Anthony, 'The Roman orthodox world' in: Shepherd, Jonathan, *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492* (Cambridge 2008) 852-880.

Bryer, Anthony en Lowry, Heath, *Continuity and change in late Byzantine and early Ottoman society* (Birmingham 1986).

Charanis, Peter, 'Internal strife in Byzantium during the fourteenth century', in: Peter Charanis, *Social, economic and political life in the Byzantine Empire* (Londen 1973) 208-230.

Charanis, Charanis, 'The strife among the Palaiologi and the Ottoman Turks 1370-1402', in: Peter Charanis, *Social, economic and political life in the Byzantine Empire* (Londen 1973) 286-314.

Chrysostomides, Julian, 'The Byzantine Empire from the eleventh to the fifteenth century', in: Kate Fleet, *The Cambridge History of Turkey volume 1: Byzantium to Turkey 1071-1453* (Cambridge 2009) 6-50.

Fleet, Kate, *European and Islamic trade in the early Ottoman state: the merchants of Genoa and Turkey* (Cambridge 1999).

Fleet, Kate, 'Law and trade in the early fifteenth century. The case of Cagi Sati Oglu' in: Boyar, Ebru, *The Ottomans and trade* (Rome 2006) 187-191.

Fleet, Kate, *The Cambridge History of Turkey volume 1: Byzantium to Turkey 1071-1453* (Cambridge 2009).

Fodor, Pal, 'Ottoman warfare 1300-1453' in: Kate Fleet, *The Cambridge history of Turkey* (Cambridge, 2010) 192-226.

Imber, Colin, *The Ottoman Empire 1300-1481* (Istanbul 1990).

Imber, Colin, *The Ottoman Empire 1300-1650. The structure of power* (Hampshire 2009).

Izeddin, Mehmed, 'Notes sur les mariages princiers en orient au moyen âge', *Journal asiatique* 257 (1969) 139-156.

Kafadar, Cemal, *Between two worlds. The construction of the Ottoman state* (Londen 1995).

Kastritsis, Dimitris J., 'Religious affiliations and political alliances in the Ottoman succession wars of 1402-1413', *Medieval encounters* 13 (2007) 222-242.

Kastritsis, Dimitris J., *The sons of Bayezid. Empire building and representation in the Ottoman civil war of 1402-1413* (Leiden/Boston 2007).

Laiou, Angeliki, 'The Palaiologoi and the world around them (1261-1400)' in: Shepherd, Jonathan, *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492* (Cambridge 2008) 803-833.

Lowry, Heath, *The nature of the early Ottoman state* (Albany 2003).

Ménage, V.L., 'The Annals of Murad II', *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 39 (1976) 3, 570-584.

Necipoğlu, Nevra, *Byzantium between the Ottomans and the Latins: politics and society in the late empire* (Cambridge 2009).

Öztürkmen, Arzu, 'Orality and performance in late Medieval Turkish texts: epic tales, hagiographies and chronicles', *Text and performance quarterly* 29 (2009) 4, 327-345.

Shea, Jonathan, *The late Byzantine city: social, economic and institutional profile* (ongepubliceerde dissertatie 2010).

Shukurov, Rustem, 'Harem Christianity: The Byzantine identity of Seljuk princes' in: Andrew Peacock and Sara Nur Yildiz, *The Seljuks of Anatolia: court and society in the medieval Middle East* (Londen 2013) 115-150.

Streusand, Douglas E., *Islamic gunpowder empires. Ottomans, Safavids and Mughals* (Boulder 2011).

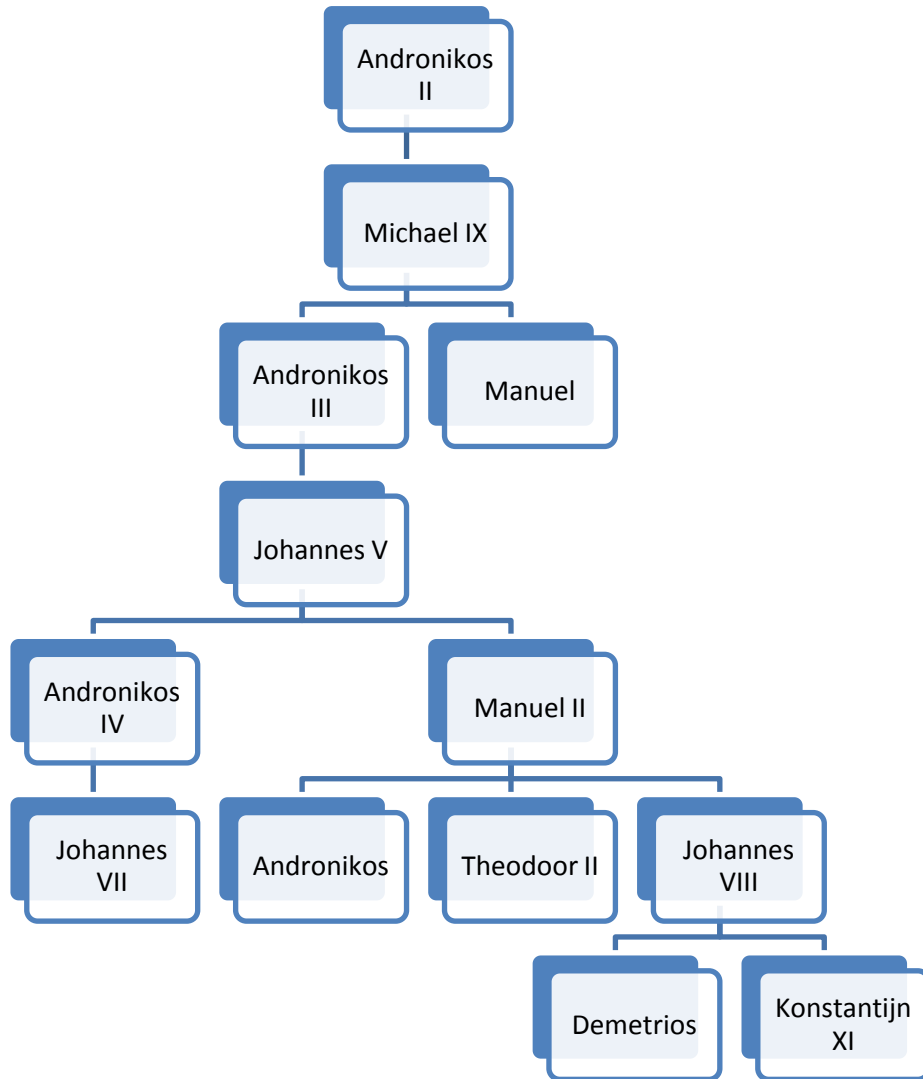
Zachariadou, Elizabeth, 'Ottoman diplomacy and the Danube frontier (1420-1424)', *Harvard Ukrainian Studies* 7 (1983) 680-690.

Zachariadou, Elizabeth, *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans* (Aldershot 2007) .

Zachariadou, Elizabeth, *Trade and crusade: Venetian Crete and the emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)* (Venetië 1983).

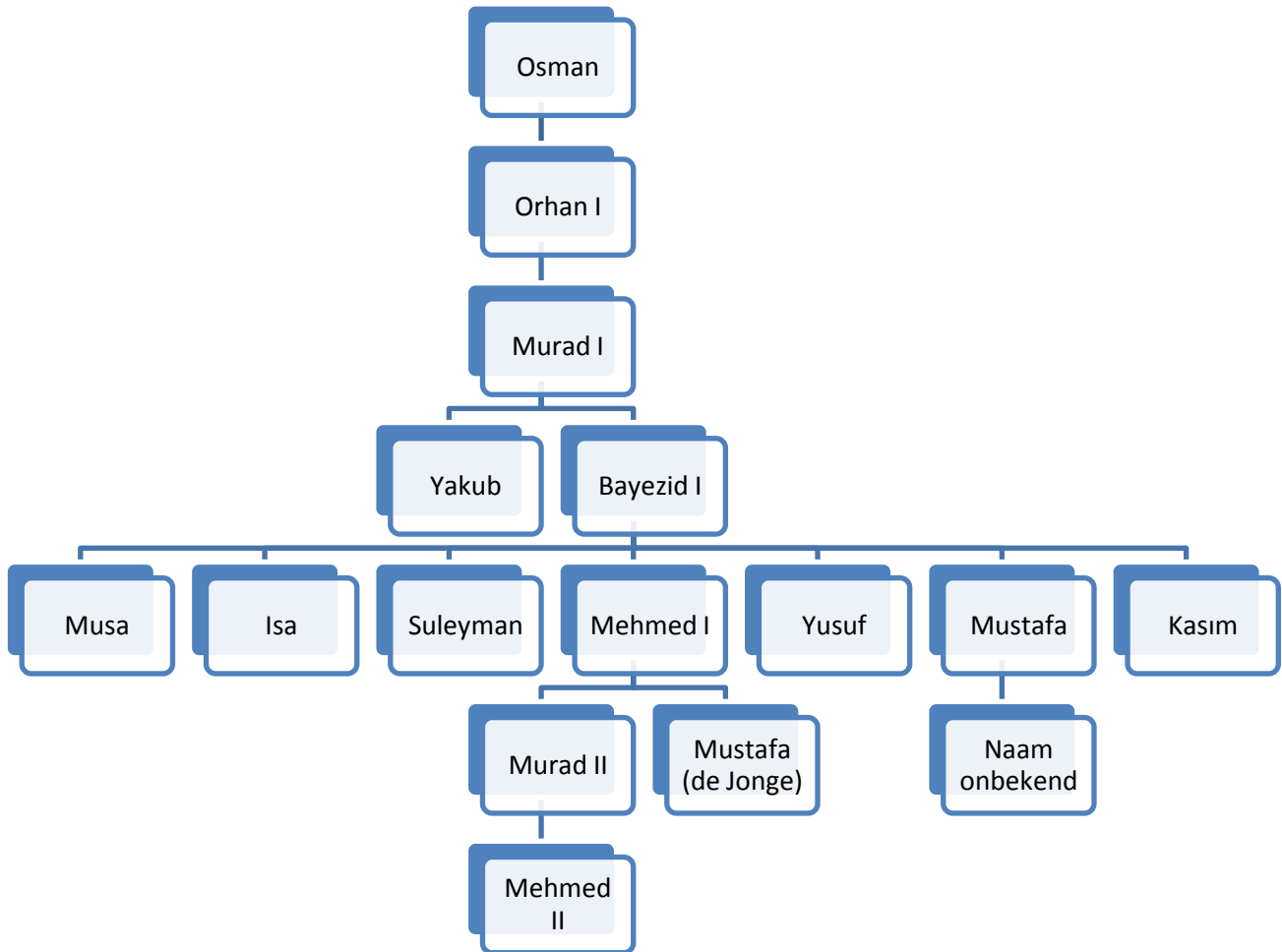
Appendix 1

De Byzantijnse dynastieke familie

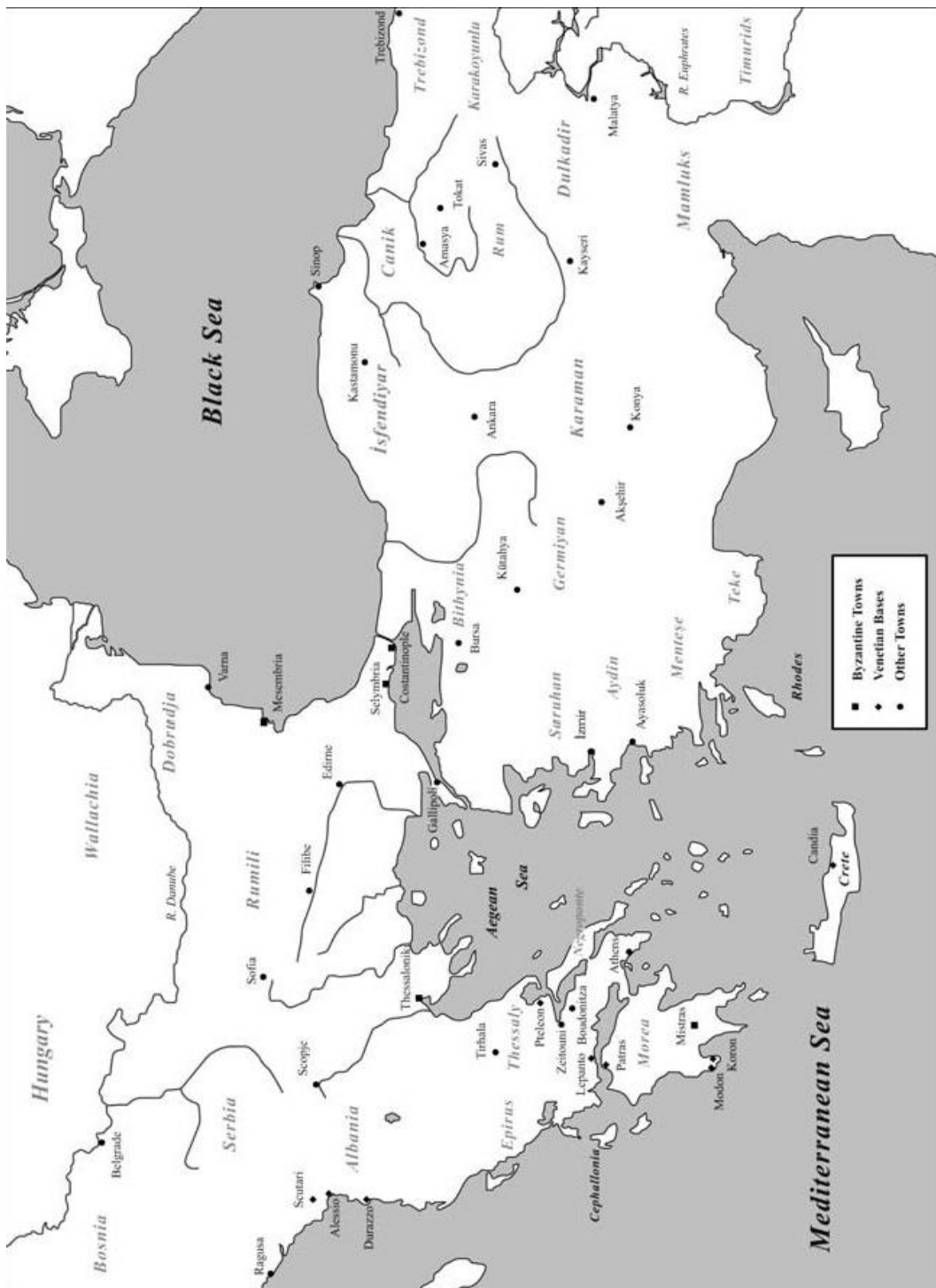
Appendix 2

De Osmaanse dynastieke familie

Appendix 3

De Balkan en Anatolië, circa 1413

152

¹⁵² Kastritsis, *Sons of Bayezid*, XXI